

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та
мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ МНЕМОТЕХНІКИ

СЛОБОДЯНЮК ІРИНИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

Науковий керівник:

Аніщук А.М. канд. пед. наук, доцент кафедри
дошкільної освіти Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Пісоцький О.П. канд. психол. наук, доцент кафедри
дошкільної освіти Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Новгородська Ю.Г. канд. пед. наук, доцент кафедри
педагогіки, початкової освіти та освітнього
менеджменту Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 28.11.2022 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2022

АНОТАЦІЯ

Слободянюк І.О. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом мнемотехніки. Рукопис. Ніжин, 2022. – 76с.

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні уточнено зміст та структуру провідних категорій, проаналізовано теоретичні аспекти розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку за допомогою мнемотехніки.

Охарактеризовано педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку за допомогою мнемотехніки.

На емпіричному рівні визначено критерії, показники та рівні сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку, досліджено вплив педагогів на розвиток даної якості у дітей.

Виділено педагогічні умови та розроблено систему роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку за допомогою мнемотехніки.

Ключові слова: *«мовлення», «розвиток мовлення», «розвиток зв'язного мовлення», «зв'язне мовлення», «мнемотехніка».*

ANNOTATION

Iryna Slobodianiuk. Development of coherent speech of older preschool children by means of mnemonics. Article. Nizhyn, 2022. – p.76.

This Qualifying Work was done on the base of Theoretical and Practical levels. Theoretical levels based on the content and structure of main categories. Theoretical aspects of speech connections of Pre-school Children have been analysed with the help of mnemonics.

Pedagogical conditions of the development of coherent speech of older preschool children using mnemonics are also characterized.

At Empirical level we identified criteria, performance and levels developed by Preschool Child's speech connections, and also investigated impact of teachers on developing this skill by children.

Pedagogical conditions have been identified and the work system of developing Preschooler's speech connections with the help of mnemonics has been also developed.

Key: *«speech», «speech connections», «coherent», «development of coherent speech», «mnemonics».*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	9
1.1 Психолого – педагогічні дослідження з проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.....	9
1.2 Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	16
1.3 Використання прийомів мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.....	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	29
РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ МНЕМОТЕХНІКИ.....	31
2.1. Методика констатувального етапу дослідження	31
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження	37
2.3. Система роботи щодо розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами мнемотехніки	46
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II	55
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Останнім часом комунікативному вихованню дітей надається особливе значення, тому що успіх у мовленнєвому розвитку визначає й результативність засвоєння інших освітніх напрямків, створює передумови для активної і осмисленої участі в суспільному житті, забезпечує дошкільників необхідними в особистому житті навичками мовленнєвої взаємодії. Доведено, що для старшого дошкільного віку характерним є слухання і говоріння, які здійснюються в усному зв'язному мовленні. Мовлення – важливий засіб спілкування, обміну думками і почуттями між людьми, передачі і засвоєння інформації. У дошкільному віці у дитини виникає потреба у спілкуванні – вмінні говорити правильно, красиво, послідовно. У дошкільників мовлення розвивається в процесі психофізичного розвитку. При цьому повноцінний розвиток особистості неможливий без розвитку правильного мовлення. Зв'язність мовлення означає адекватність мовленнєвого оформлення думки дитини, з точки зору її зрозумілості для слухача.

Зв'язне мовлення – це розгорнутий виклад певного змісту, який відбувається логічно, послідовно та точно, граматично правильно та образно. Воно організоване за законами логіки, граматики та композиції, є одним цілим, має тему, виконує визначену функцію (здебільшого комунікативну), відносно самостійне та завершене, розчленовується на більші чи менші значні структурні компоненти. Його завданням є навчити дітей розуміти, будувати висловлювання з дотриманням норм літературної мови. Зв'язне мовлення дитини дуже важливе, чим більше дитина пізнає, переказує, слухає, тим краще розвивається її пам'ять.

Проблема розвитку зв'язного мовлення була і залишається в центрі уваги психологів, лінгвістів, психолінгвістів: О.Білаш, А.Богуш, Н.Гавриш, С.Гончаренко, В.Захарченко, К.Крутій, Т.Оліферчук, Л.Омельченко, Н.Орланова, Т.Полянська та ін..

Дуже важливим аспектом роботи з дітьми є розвиток здібностей, запам'ятовування і уваги. Період від трьох до семи років є найважливішим з точки зору становлення інтелектуальних здібностей дитини, у цьому віці закладаються усі інструменти мислення, які будуть розвиватись у подальшому.

Метод мнемотехніки - це один з провідних способів розвитку зв'язного мовлення у дітей. Дана технологія забезпечує успішне засвоєння дітьми знань про особливості об'єктів природи, оточуючого світу, їх структури, зв'язках і відношеннях що існують між ними. На її основі діти ефективніше сприймають і перероблюють зорову інформацію, зберігають і відтворюють тексти розповідей, казок, віршів; створюють мовленнєві зарисовки, діалоги і розповіді за картинками.

Високий рівень мовленнєвої активності дітей на занятті забезпечується доцільно дібраними засобами стимулювання мовлення. Плакати, сюжетні картини, таблиці і схеми – потужний засіб, основа пізнавального діалогу, що є важливим елементом занять з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Одним із важливих принципів сучасної освіти є оптимізація навчання через застосування новітніх освітніх психолого – педагогічних технологій і, зокрема, мнемотехніки як одного з найефективніших методів засвоєння інформації та інформаційного перенасичення. Мнемотехніка належить до здоров'я збережувальної технології, що забезпечує оптимізацію розумової діяльності в умовах сучасної освіти. Це і зумовило вибір теми нашої кваліфікаційної роботи *«Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом мнемотехніки»*.

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальному вивченні розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом мнемотехніки та розробці системи роботи щодо педагогічного впливу в умовах закладу дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого – педагогічні дослідження щодо проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.
2. Визначити особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.
3. Охарактеризувати прийоми мнемотехніки, які сприяють розвитку зв'язного мовлення дітей.
4. Провести експериментальне дослідження з метою кількісної і якісної обробки результатів дослідження.
5. Розробити систему роботи щодо розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобом мнемотехніки.

Об'єкт дослідження – процес розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – зміст та основні компоненти системи розвитку зв'язного мовлення дітей засобом мнемотехніки.

Методи дослідження:

Теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння теоретичних положень на основі вивчення наукової літератури;

Емпіричні методи: діагностичні методики, спостереження, анкетування.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження: Полягає у тому, що уточнено і розширено зміст понять: «мовлення», «зв'язне мовлення», «розвиток зв'язного мовлення», «мнемотехніка», а також розроблено систему роботи, як засобу для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами мнемотехніки.

Апробація результатів: матеріали дослідження апробувались у процесі участі автора у *наукових конференціях*:

1. «Підготовка керівника закладу освіти: реалії сьогодення та перспективи» VII вузівська науково – практична конференція (16 лютого 2022 року). Тема доповіді: «Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку»;

2. «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді» II звітна вузівська науково – практична конференція студентів спеціальності «Дошкільна освіта» (27 травня 2022 року). Тема доповіді: «Використання прийомів мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення».

3. «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (19 жовтня 2022 року). Тема доповіді: «Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку».

Публікації статей:

1. Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, інноваційні пошуки: збірник статей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції* / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022 – 182 с. С.146-151.

2. Використання прийомів мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення. *Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»* / за заг. ред. професор О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім.М. Гоголя, 2022. 150 с. С. 131-138.

Структура роботи:

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 76 сторінок; основного тексту 60 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Психолого – педагогічні дослідження з проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку

Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку є однією із стрижневих проблем дошкільної лінгводидактики. Його актуальність визначається пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку та функціонування Українська мова», спрямований на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, удосконалення форм, методів і технологій навчання дітей рідної мови, розвиток культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, якими оволодіває дитина в онтогенезі; це універсальна умова розвитку особистості в дошкільному дитинстві. У процесі різнобічного спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності та різноманітності; формує і розкриває власний внутрішній світ, свій образ «Я»; засвоює та створює культурні цінності, виступаючи активним суб'єктом взаємодії. Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцеву мету розвитку мовлення випускника дошкільного закладу – формування його комунікативної компетентності. Мовленнєвий розвиток дитини є основним засобом, за допомогою якого вона встановлює контакт із оточенням і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як показує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними дошкільнятам як у сім'ї, так і в дошкільних закладах, обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого у них збагачується пізнавальна сфера і водночас

гальмується мова. Слід зазначити, що мовленнєва компетентність є однією з провідних базових характеристик особистості, яка формується на етапі дошкільного дитинства. Тому вчені приділяють значну увагу мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку. Важливою умовою повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу є своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення [43].

Проблема розвитку зв'язного мовлення дошкільників не нова. Її досліджували класики наукової думки та сучасні вчені в різних аспектах: психологічному; психолінгвістичний; лінгвістичний; педагогічний; лінгводидактичний. Досліджувалися такі аспекти розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку: навчання розповідання за дидактичними картинками, іграшками, розучування описових розповідей, переказування дітьми художніх творів, розучування творчих розповідей, розвиток зв'язного мовлення за текстом казки в продуктивній діяльності, розвиваючи пояснювальне та діалогічне мовлення в ігровій діяльності. Натомість ознайомлення з результатами теоретичного аналізу зазначеної проблеми та практичним досвідом засвідчило, що питання зв'язності мовлення дітей, незважаючи на всю різноманітність запропонованих методичних підходів, розглядається не лише практиками, а й науковцями, з точки зору оволодіння дітьми загальноприйнятими в лінгвістиці якостями зв'язного мовлення.

Проблема розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників знайшла своє відображення у працях таких визначних науковців як О. Білан, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, І. Зимня, А. Дем'яненко, Л. Калмикова, К. Крутій, Т. Постоян та інші. Слід відмітити, що вивчення розвитку зв'язного мовлення дошкільників має значну кількість різноманітних аспектів. Зокрема, вивченням природи психологічних механізмів розвитку зв'язного мовлення займалися Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн. Питанню формування комунікативних умінь дошкільників присвячені праці О. Кононко, В. Бабич, В. Захарченко, Т. Піроженко. Важливий внесок у

дослідження проблеми розвитку монологічного мовлення дошкільників зробили А. Богуш, Н. Виноградова, Н. Гавриш, Т. Котик, Н. Луцан.

У дошкільній лінгводидактиці існують різні підходи до визначення поняття «зв'язне мовлення». Науковці А. Богуш, С. Дорошенко, Л. Паламар термін «зв'язне мовлення» визначають як певну граматичну та композиційну єдність, що має тему, характеризується відносною самостійністю, логічністю, завершеністю та розчленовується на окремі частини, що пов'язані між собою.

С. Рубінштейн зв'язним вважав мовлення, яке може бути зрозумілим для співрозмовника лише на основі його власного предметного змісту. Окрім цього, на думку видатного психолога, процес розвитку зв'язного мовлення дитини відбувається за принципом «від частини до цілого». Тобто від поєднання між собою окремих слів на початковому етапі, до добре розвиненої здатності старшого дошкільника складати декілька речень об'єднаних між собою змістом на кінцевому[42].

Під зв'язним мовленням слід розуміти розгорнутий виклад певного матеріалу, який здійснюється логічно, послідовно, образно і граматично правильно. Г.Дідук зазначає, що таке мовлення формується за законами логіки та граматики і має певну тематику, виконує певну функцію, є відносно самостійним і закінченим, поділяється на більш-менш значущі структурні компоненти [21, с. 13]. М. Вашуленко зазначає, що «зв'язне мовлення» – це вміння вірно та доцільно послуговуватися мовними засобами у процесі побудови власного зв'язного висловлювання. Згідно з поглядами науковця, своєчасно та якісно розвинене зв'язне мовлення старшого дошкільника є однією із найважливіших складових його готовності до навчання у школі [11, с. 95].

Проблема розвитку зв'язного мовлення була і залишається в центрі уваги психологів, лінгвістів, психолінгвістів: Н.Білаш, О.Білан А.Богуш, М.Вашуленко, Н. Гавриш, С.Гончаренко, І.Зимня, Л. Калмикова, К.Крутій, Л.Мацько, Л.Омельченко, Т.Оліферчук, Т.Полянська, та ін.. Розвитком зв'язного мовлення дошкільників займалося багато вчених-педагогів,

К.Ушинський першим підняв це питання в кінці ХІХст. Проте найбільшого розквіту методика розвитку мовлення в цілому і розвиток зв'язного мовлення зокрема досягла у другій половині ХХ століття.

Дослідження Ф.Сохіна, О.Ушакової та їх співробітників, спираючись на глибоке розуміння процесів мовного розвитку, що відбувалися до початку 70-х років, багато в чому змінили підхід до змісту і методів мовного розвитку дітей. У центрі уваги – питання розвитку семантики мови дітей, формування мовних узагальнень, елементарного усвідомлення мови і мовлення [39]. Висновки, отримані в цих дослідженнях, мають не тільки велике теоретичне, а й практичне значення. На їх основі розроблено програму розвитку мови дітей, методичні посібники для вихователів, що відображають комплексний підхід до розвитку мови. Результати досліджень, проведених у ті роки, вдосконалювалися до середини 80-х років [43].

Питання розвитку зв'язного мовлення в різних аспектах досліджували також С.Гончаренко [19], Г.Дідук [21], О.Дроботій [22], Л.Омельченко [35] та інші.

Розвиток зв'язного мовлення слід здійснювати в процесі планомірно-систематичної роботи з переказу літературного твору та навчання самостійної розповіді; зміст дитячих розповідей необхідно збагачувати на основі спостережень за навколишньою дійсністю, важливо вчити дітей знаходити точніші слова, правильно будувати речення і об'єднувати їх у логічній послідовності в зв'язну розповідь; при навчанні розповідання слід проводити підготовчу роботу [43].

Важливе значення для розвитку зв'язного мовлення має формування в дошкільників умінь добирати не лише зміст, а й необхідну мовну форму для його вираження; лексичну роботу (сміслові порівняння, оцінювання, добір слів, використання ситуацій, письмове мовлення) диктує дитина дорослим, який забезпечує засвоєння складних синтаксичних конструкцій; формування звукової сторони мовлення (інтонацій, темпу, дикції); розвиток різних типів

мовлення (Н.Виноградова, М.Кузіна, Ф.Сохін, Є.Струнін, М.Лаврін, М.Алексєєва, А. Максаков, В.Гербова) [43].

Дослідження, проведені в лабораторіях розвитку мовлення, показали, що усвідомлення мови і мовленнєвих явищ (мається на увазі елементарне усвідомлення) відіграє важливу роль у розвитку зв'язного мовлення як важливої умови розумового та естетичного розвитку дошкільників (Л.Ворошніна, Г.Кудріна, Н.Смольнікова, Р.Гасанова, А.Зрожевська, Е.Смирнова) [43].

Термін «зв'язне мовлення» вживається в декількох значеннях, рис. 1.1.

Рис. 1.1 – Значення зв'язного мовлення

Зв'язне мовлення є результатом загального мовного розвитку, показником не тільки мовного, а й психічного розвитку дитини. (Л.Виготський, М.Жінкін, О.Стрічці, Л.Лурія, С.Рубінштейн, Д.Ельконін та ін.).

Психологічну природу зв'язного мовлення, його механізми та процес формування досліджували вчені: С.Рубінштейн, Д.Ельконін, М.Жінкін, О.Леонтьєв які, розкриваючи основи породження мовленнєвої експресії, поставили мотивацію на перший план, розглядали її як імпульс для всього мовного виробництва [33].

Аналізуючи мовлення дітей, дослідники вважають, що мовлення може бути ситуативним (пов'язаним з конкретною ситуацією, але не відтворює в словесних формах зв'язного смислового цілого) і контекстним (зміст якого зрозумілий із самого контексту висловлювання). С.Рубінштейн вважав, що характерною особливістю ситуативного мовлення є те, що воно більше зображує, ніж виражає. Міміка і пантоміміка, жести, інтонації, що підсилюють повтори, звороти та інші засоби виразності, якими користується дитина, часто значно перевершують те, що закладено в її слові. М.Леушина показала, що «... ситуативна мова дитини - це передусім яскраво виражена діалогічна, розмовна мова. Вона діалогічна за самою своєю будовою, навіть коли зовні має характер монологу; дитина розмовляє з реальним чи уявним співрозмовником», але вона завжди говорить, а не просто розповідає [33].

Л.Омельченко встановила, що мова одних і тих же дітей може бути або більш ситуативною, або більш зв'язною - в залежності від завдань і умов спілкування [35]. Залежність характеру мови дітей від змісту та умов спілкування підтверджують дослідження З.Істоміної. У ситуації, коли матеріал добре відомий слухачеві, дитина не відчуває потреби в розгорнутому викладі.

У дітей дошкільного віку зв'язне мовлення досягає досить високого рівня. Під час спілкування вони можуть дати точну, коротку або розгорнуту (в залежності від ситуації) відповідь, зрозумілу оточуючим людям. Старші дошкільники вміють брати активну участь у розмові, робити доречні зауваження, вчасно відповідати на висловлювання інших людей, формулювати запитання. Характер діалогу дітей певною мірою залежить від змісту їхньої спільної діяльності [35, с. 18].

Численні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених доводять, що в шестирічному віці дитина може переконливо, послідовно і чітко складати описово-розповідну розповідь на запропоновану тему, висловлювати думки, аргументувати. У старших дошкільників активно розвивається мовленнєво-творча діяльність, яка за умови правильно організованого навчання сприяє

розвитку початкових літературно-художніх здібностей дітей, стимулює і збагачує інші види дитячої творчості [39].

Вченими доведено, що всі мовні здібності та навички дитини виявляються у зв'язному мовленні. Про рівень її мовного розвитку можна судити по тому, як дошкільник будує зв'язне висловлювання, наскільки влучно він вміє добирати слова, як використовує засоби художньої виразності.

Важливе значення для гармонійного розвитку має правильне мовлення людини. Основні засади якого формуються ще в дошкільному віці, зокрема найбільше мовлення дитини вдосконалюється в старшому дошкільному віці, коли діти готуються до вступу в школу. Багато вчених, педагогів, психологів займалися проблемою розвитку мовлення дітей дошкільного віку, кожен з них дає своє визначення поняттю «мовлення», на базі яких ми сформуваємо власне [39, с. 16].

Отже, проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження, можна зробити висновок, що зв'язне мовлення – це розгорнутий виклад певного змісту, який здійснюється логічно, послідовно, точно, правильно й образно; змістовне розгорнуте висловлювання (ряд логічно зв'язних речень), що забезпечує спілкування та розуміння людей. Основна функція зв'язного мовлення – комунікативна, вона здійснюється у двох формах – діалогічній і монологічній. Зв'язне мовлення має велике значення в розвитку дітей старшого дошкільного віку, оскільки воно передбачає оволодіння багатим словниковим запасом мови, засвоєння мовних законів і норм, тобто оволодіння граматичною будовою, а також її практичне застосування, вміння вживати мовні засоби, вивчений мовний матеріал, а саме вміння повно, зв'язно, послідовно, виразно передавати зміст тексту або самостійно складати зв'язну розповідь.

Вчені дослідили, що всі мовні вміння та навички дітей виявляються у зв'язному мовленні. За тим, як дошкільники будують зв'язне висловлювання,

наскільки вміють добирати слова, як використовують засоби художньої виразності, можна судити про рівень їх мовного розвитку.

На сьогоднішній день у розпорядженні вчених є багатий практичний матеріал і база експериментальних даних про процеси розвитку зв'язного мовлення під дією цілеспрямованого педагогічного впливу.

1.2 Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

На сучасному етапі розвитку України період дошкільного дитинства вважають найбільш значущим етапом становлення мовленнєвої особистості дитини. Першочергове значення у цьому процесі має розвиток зв'язного мовлення, яке визначають як вищу форму мовленнєво-мисленнєвої діяльності дитини та вважають запорукою повноцінного когнітивного розвитку старшого дошкільника. Зважаючи на сенситивність дошкільного віку щодо формування мовленнєвої компетентності, своєчасний розвиток зв'язного мовлення допоможе набуті дитині певного комунікативного досвіду, слугуватиме одним із засобів самовираження, а також сприятиме розвитку низки особистісних якостей дошкільника, таких як: комунікабельність, ініціативність, доброзичливість по відношенню до дорослих та однолітків.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про збільшення кількості дітей дошкільного віку з порушеннями усного мовлення, що призводить до труднощів у засвоєнні програм навчання та виховання дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу, своєчасній мовленнєвій підготовці дітей. для школи та формування мисленнєво-пізнавальної діяльності, поведінки та особистості дитини в цілому. У зв'язку з цим особливого значення набуває навчання і виховання дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення та безпосередня логопедична робота з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення в умовах логопедичної групи дошкільного навчального закладу [6, с. 17].

Проблему формування зв'язного мовлення розглядали в логопедичному, педагогічному та психологічному аспектах. Дефектологам необхідно приділяти належну увагу наступності у формуванні зв'язного мовлення.

Необхідність розвитку мовленнєвої компетентності дитини задекларована у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти. Зокрема, у інваріантній частині цього Державного стандарту за освітнім напрямом «Мовлення дитини» йдеться про важливість розвитку вміння дитини до продукування власних висловлювань, ставлень, звернень, вражень з допомогою різноманітних вербальних та невербальних засобів [1].

Важливість мовленнєвого розвитку старшого дошкільника підтверджують і чинні програми розвитку дітей дошкільного віку («Я у Світі», «Дитина», «Українське дошкілля»). Програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» розглядає зв'язне мовлення як один із засобів самовираження, висловлення дитиною її власних почуттів, бажань. Автори програми стверджують, що за допомогою гарно розвиненого зв'язного мовлення старший дошкільник зможе заявити про себе, висловити власну думку, виявити творчу активність та індивідуальність [47].

Проте процес розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку має ряд особливостей, які неодмінно враховувати вихователям закладів дошкільної освіти і батькам дошкільників для того, щоб забезпечити повноцінний розвиток комунікативної компетентності дитини.

Розвиток зв'язного мовлення у старших дошкільників є досить тривалим та поступовим процесом, що відбувається у нерозривній єдності з розвитком мислення, зміною форм спілкування з оточуючими та ускладненням видів діяльності. Саме період дошкільного дитинства вважають одним з найважливіших етапів у розвитку зв'язного мовлення дитини.

Сучасні дослідники стверджують, що зв'язне мовлення виконує низку важливих функцій, основоположною серед яких є комунікативна, що реалізується у формі діалогу та монологу [24, с. 65]. За визначенням

С. Єрмоленко діалог – це одна з форм комунікації, учасники якої обмінюються між собою певними репліками [7, с. 393]. Зважаючи на те, що коло видів діяльності, зокрема, і колективної, у період старшого дошкільного віку значно розширюється (образотворча діяльність, конструювання, найпростіші трудові доручення, творчі рольові ігри), у дітей виникає потреба поділитися враженнями, висловити своє ставлення до того чи іншого процесу, явища тощо. У результаті цього відбувається бурхливий розвиток діалогічного мовлення та виникають виключно нові його форми: пояснення, оцінка, вказівка, узгодження дій та ін. У старшому дошкільному віці діти активно беруть участь у бесіді, достатньо чітко формулюють питання та відповіді, здатні доповнювати відповіді своїх однолітків. Серед основних форм діалогічного мовлення, яких навчають дошкільників в ЗДО виділяють: розмову, бесіду та полілог, котрі можливо реалізувати повною мірою лише за умов створення вихователем активного мовленнєвого середовища.

Монолог – це мовлення однієї людини, що не потребує миттєвого та безпосереднього відгуку слухачів. Дослідниці А. Богуш та Н. Гавриш стверджують, що монолог, безумовно, є складнішим видом мовлення, проте разом з тим вирізняється більшою довільністю, організованістю та усвідомленістю. Процес побудови власного монологічного висловлювання потребує від старшого дошкільника вияву творчості, вміння логічно побудувати зміст та правильно його словесно оформити [7, с. 393-394].

Так, монологічне мовлення старшого дошкільника зазвичай звернене до реального співрозмовника, спираючись на реакцію якого, дитина коригує та доповнює своє висловлювання, опускає вже відомі деталі. Саме у процесі спілкування відбувається активізація мисленнєвої діяльності дитини, що ще раз доводить тезу – розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників тісно пов'язаний з їх інтелектуальним розвитком.

У закладах дошкільної освіти вихователі, зазвичай, навчають дітей двох найбільш популярним формам монологу: переказу (відтворення дитиною літературного зразка своїми словами) та розповіді (самостійне, розгорнуте

висловлювання певного змісту довільної форми)[5, с. 49]. Проте сучасна лінгводидактика пропонує досить широкий спектр монологічних форм висловлювання, таких як: опис, міркування, повідомлення, складання розповіді на основі сприйняття певної наочності (сюжетні картинки, іграшки, предмети тощо), складання розповіді на основі уяви та по пам'яті тощо. Більше того, беручи до уваги результати низки досліджень, варто зазначити, що систематичне застосування на практиці вищезазначених традиційних та інноваційних форм навчання монологу, безсумнівно, сприяє досягненню високих результатів у процесі розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.

На підставі аналізу праць науковців щодо практичного вивчення ними зв'язного мовлення старших дошкільників, слід відмітити, що під впливом розширення кола спілкування у дітей відбувається активний розвиток контекстового монологічного мовлення, що є зрозумілим для слухача незалежно від ситуації. Проте науковці зазначають, що старші дошкільники у процесі спілкування послуговуються і ситуативним (пов'язаним із конкретною ситуацією) мовленням. Тобто обидві форми мовлення співіснують і дошкільник користується тією чи іншою формою залежно від своїх потреб.

Численні дослідження доводять, що старший дошкільний вік характеризується інтенсивністю розвитку саме монологічного мовлення. Висловлювання старших дошкільників вирізняються інформативністю, стають поширеними, в них більш чітко прослідковується логіка викладу змісту. В окремих дітей на досить високому рівні розвинені позамовні засоби: міміка та жести, які допомагають дошкільнику виділити щось принципово важливе, більш повно розкрити зміст висловлювання [7].

Процес становлення мовленнєвої діяльності проходить тривалий і складний шлях розвитку. Формування зв'язного мовлення відбувається поступово з розвитком мислення і пов'язане з ускладненням діяльності дітей і форм спілкування з оточуючими людьми. Розвиток соціальної функції

мови починається з того часу, коли вона стає засобом спілкування, тобто коли дитина починає розуміти звернення мовлення і використовує його для вираження своїх думок і почуттів. Але вже в підготовчому періоді розвитку мовлення на першому році життя, в процесі безпосереднього емоційного спілкування з дорослим, де виражаються лише різноманітні почуття, закладаються основи майбутнього зв'язного мовлення [2, с. 12].

Суттєвим новоутворенням старшого дошкільного віку є прояв регулювальної та планувальної функцій мовлення. У зв'язку з цим, дитина може самостійно спланувати свою мовленнєву діяльність, скласти розповідь за певним планом, висловлювати свою думку більш послідовно. Крім того, синтаксична структура розповідей старшого дошкільника значно ускладнюється, активно зростає кількість складносурядних та складнопідрядних речень, проте ці уміння є досить нестійкими.

Як свідчать результати досліджень А. Богуш у дітей старшого дошкільного віку поступово удосконалюється граматична правильність мовлення, з'являється критичне ставлення до власних висловлювань та висловлювань однолітків. Тобто відбувається активне формування навичок корекції та самокорекції мовлення, що, безперечно, вважають вищим рівнем розвитку зв'язного мовлення старшого дошкільника [7]. Водночас, на даному віковому етапі досить динамічно розвивається звукова культура мовлення та фонематичний слух, покращується дикція, інтонаційна виразність, збагачується словниковий запас.

Однак, характеризуючи особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, варто виділити й типові для цього періоду недоліки. Дослідниця Л. Калмикова зазначає, що у більшості старших дошкільників зв'язне мовлення вирізняється примітивністю, наявністю вимушених пауз, недоречних слів та словосполучень. Дітям цього віку ще досить складно зосередитись на певній темі, дібрати доцільні мовні засоби, правильно спланувати та структурувати своє висловлювання [23]. До того ж, далеко не всі діти володіють додатковими засобами виразності:

інтонацією, логічними наголосами, силою та темпом голосу. Тому зважаючи на те, що зв'язне мовлення є найбільш складною формою мовленнєвої діяльності, варто відмітити визначну роль систематичної роботи дорослого з розвитку зв'язного мовлення, особливо на етапі старшого дошкільного віку.

Таким чином розвиток зв'язного мовлення є динамічним процесом, що має свої особливості та наразі перебуває в центрі уваги сучасних науковців. У ході дослідження з'ясувалося, що період старшого дошкільного віку характеризується досить високим рівнем розвитку зв'язного мовлення, проте разом з цим, має низку недоліків та потребує систематичної, цілеспрямованої роботи з боку дорослих щодо їх усунення. Проблема розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників є не достатньо дослідженою та потребує низки технологічних розробок щодо розширення спектру інноваційних методів та прийомів розвитку.

1.3. Використання прийомів мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників

У роботі з дітьми дошкільного віку педагоги стикаються з низьким рівнем розвитку зв'язного мовлення, що є проблемою у подальшому навчанні дітей, тому виникає необхідність використання такої педагогічної технології як мнемотехніка.

Проблема розвитку зв'язного мовлення дітей добре відома широкому колу педагогічних працівників. Давно встановлено, що в дошкільному віці виявляються значні відмінності в рівні розвитку мовлення дітей, про це свідчить мій досвід вихователя. Основним завданням розвитку зв'язного мовлення дитини є вдосконалення монологічного мовлення. Це завдання вирішується за допомогою різноманітних видів мовленнєвої діяльності: переказування літературних творів, складання описових розповідей про предмети, явища природи, створення різних видів творчих розповідей, розучування віршів, а також складання розповідей за картиною [10, с. 15].

Усі зазначені види мовленнєвої діяльності є актуальними під час роботи над розвитком зв'язного мовлення дітей. І для досягнення високих результатів вирішила використовувати нетрадиційні форми роботи з дітьми з формування зв'язного мовлення.

На сьогоднішній день - образна, багата синонімами, доповненнями і описами мова у дітей дошкільного віку - явище дуже рідкісне. У промові дітей існують безліч проблем:

- односкладна, що складається лише з простих речень. Невміння граматично правильно побудувати поширене речення;
- бідність мови, не достатній словниковий запас;
- вживання не літературних слів і виразів;
- погана діалогічність мови: не вміння грамотно і доступно формулювати питання, будувати коротку або розгорнуту відповідь;
- труднощі побудови монологічного мовлення: наприклад, розповідь або опис на запропоновану тему, переказ тексту своїми словами;
- відсутність логічної обґрунтованості своїх тверджень і висновків;
- не сформованість навичок культури мовлення: не вміння користуватися інтонаціями, регулювати силу голосу та темп мови тощо;
- погана дикція [14].

Тому педагогічний вплив на розвиток мовлення дітей дошкільного віку є дуже складною справою. Необхідно вчити дітей зв'язно, послідовно, граматично правильно висловлювати свої думки, розповідати про події з навколишнього життя.

Враховуючи те, що зараз діти перенасичені інформацією, необхідно, щоб процес навчання був для них цікавим і пізнавальним.

Взявши за основу думки великих педагогів, бачачи ефективність наочного матеріалу, використовуючи готові схеми педагогів, але змінюючи і вдосконалюючи їх по-своєму, сучасні спеціалісти вже кілька років використовують мнемотехніку в навчанні дітей зв'язного мовлення.

Мнемотехніка - це своєрідні схеми, засновані на асоціаціях, які допомагають запам'ятовувати і відтворювати інформацію. Останнім часом дуже активно використовуються мнемотехнічні прийоми. Принципи його дії засновані на тому, що у дошкільнят високорозвинена зорова пам'ять і образне мислення. Найяскравіший приклад цієї техніки - малюнок на шафці в дитячому садку. Запам'ятовуючи його, дитина з легкістю візьме свій рушник на вішалці, над якою знаходиться така ж картинка. Мнемотехніка — це використання спеціальних карток і схем [14].

Мнемотехніка - в перекладі з грецької - «мистецтво запам'ятовувати». Це система методів і прийомів, які забезпечують успішне запам'ятовування, збереження і відтворення інформації, знань про особливості природних об'єктів, про навколишній світ, ефективного запам'ятовування структури розповіді і, звичайно, розвиток мови [30].

Мнемотехніку можна використовувати і вдома. Нехай дитина намалює схеми-картинки про те, як пройшов день. Час від часу давайте малюнки і дозволяйте дитині складати історію самостійно. Батьки можуть дати картинку з відомої обом книжки і запропонувати дитині придумати кінцівку, відмінну від оригіналу.

Регулярне використання цієї методики допоможе дитині збагатити словниковий запас, навчить грамотно будувати логічні ланцюжки. Досвід використання мнемотехнічних прийомів під час роботи показав, що ця технологія сприяє формуванню фонематичного сприймання, правильної фонетичної вимови, граматичної будови мовлення, активізації процесів автоматизації та диференціації звуків, розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. Застосування запропонованих методик дозволяє по-новому вирішувати завдання навчання дітей, завдяки формуванню відповідних умінь, творчого підходу до організації роботи, створенню ситуації успіху, яка є найбільш адекватною мотивацією для процесу ефективного навчання.

За допомогою мнемотехніки можна вирішити наступні задачі [13]:

1. Розвивати зв'язну та діалогічну мову;

2. Розвивати вміння дітей за допомогою графічної аналогії, а також за допомогою заміників розуміти та розповідати знайомі казки, мнемонічні вірші та колажі;

3. Навчати дітей правильній вимові. Ознайомлювати з буквами;

4. Розвивати розумову активність дітей, кмітливість, спостережливість, вміння порівнювати, виділяти істотні ознаки;

5. Розвивати психічні процеси дітей: мислення, увагу, уяву, пам'ять (різні види);

6. Допомогати дошкільникам розв'язувати винахідницькі завдання казкового, ігрового, екологічного, етичного характеру тощо.

Як будь-який твір, мнемотехніка будується від простого до складного. Починати роботу можна з найпростіших мнемоквадратів, послідовно переходити до мнемодоріжок, а пізніше - до мнемотаблиць.

Зміст мнемотаблиці — графічне або частково графічне зображення казкових героїв, явищ природи, певних дій тощо шляхом виділення основних змістових ланок сюжету оповідання. Головне – передати умовну зорову схему, зобразити її так, щоб намальоване було зрозуміло дітям.

Схеми служать своєрідним наочним планом для створення монологів, допомагають дітям будувати структуру розповіді, послідовність розповіді, лексико-граматичний зміст оповідання.

Дидактичним матеріалом у роботі з розвитку зв'язного мовлення дітей служать мнемотаблиці-схеми. Їх використовують для:

- збагачення словникового запасу;
- навчаючись складати оповідання,;
- у переказах художньої літератури;
- при загадуванні та відгадуванні загадок;
- при заучуванні віршів.

Для систематизації знань дітей про сезонні зміни використовують схеми-моделі, мнемотаблиці до блоків «Зима», «Весна», «Літо», «Осінь».

Для дітей старшого дошкільного віку використовуються чорно-білі мнемотаблиці, тому що діти зберігають у пам'яті окремі образи: ялинка - зелена, ягідка - червона. Пізніше - це ускладнило або замінило іншу заставку-зображення персонажа в графічній формі. Для дітей старшого віку створили схеми в одному кольорі, щоб не відволікати увагу від яскравості символічних зображень.

Мнемотаблиці особливо ефективні при вивченні віршів. Суть полягає в наступному: до кожного слова чи невеликої фрази придумується картинка (образ); таким чином, уся поема намальована схематично. Після цього дитина запам'ятовує, використовуючи графічне зображення, яке повністю відтворює вірш. На початковому етапі пропонується готовий план - схема, а в міру навчання дитина також активно включається в процес створення своєї схеми.

Розповідь-опис -це найскладніший тип монологічного мовлення. В описі задіяні всі психічні функції (сприйняття, увага, пам'ять, мислення). Діти не володіють знаннями, які вони здобувають протягом життя. Щоб описати предмет, його потрібно зрозуміти, а розуміння - це аналіз. Що дитині дуже важко. Ми вважаємо, що спочатку важливо навчити дитину розрізняти ознаки предмета.

Пропозицію вигадати творчу історію чи казку діти зазвичай сприймають з радістю. Але щоб дитячі розповіді не були одноманітними і логічно побудованими, істотну допомогу надають мнемо таблиці [15].

Легенді належить особлива роль у формуванні зв'язного мовлення. Тут вдосконалюється структура мови, її виразність і вміння будувати речення. А якщо розповідати за допомогою мнемотехніки, коли діти бачать усіх дійових осіб, то дитина вже концентрує свою увагу на правильній побудові речень, на відтворенні в своєму мовленні потрібних виразів.

Робота на занятті з використанням мнемотаблиць проходить у три етапи.

Етап 1: Розгляд таблиці та аналіз того, що на ній зображено.

Етап 2: Здійснюється перекодування інформації, тобто перетворення абстрактних символів слів в зображення.

Етап 3: Після перекодування розповідається казка чи оповідання на задану тему. У молодших групах з допомогою вихователів, в старших групах діти повинні вміти самостійно.

Мнемотехніка багатofункціональна. На їх основі створюють різноманітні дидактичні ігри. Створюючи з дітьми різні моделі, необхідно лише дотримуватися наступних вимог [15]:

- модель повинна відображати узагальнений образ предмета;
- розкрити суттєве в об'єкті;
- ідею створення моделі необхідно обговорити з дітьми, щоб вона була їм зрозуміла.

Паралельно з цією роботою можна використовувати мовні ігри, настільно-друковані ігри, які допомагають дітям навчитися класифікувати предмети, розвивати мовлення, зорове сприйняття, образне та логічне мислення, увагу, спостережливість, інтерес до навколишнього світу, навички самоперевірки.

Інтеграція є одним із найважливіших і перспективних методичних напрямків розвитку сучасної освіти. Власне, «інтеграція» означає об'єднання кількох навчальних предметів в один, у якому наукові поняття пов'язані спільним змістом і методами навчання. Отже, інтеграція є однією з найбільш сприятливих форм розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Відомо, що інтегрований підхід відповідає одній із головних вимог дошкільної дидактики: навчання має бути невеликим за обсягом і комплексним.

Інтегрувати можна різні освітні напрями, зупинюся на деяких з них.

Система занять з розвитку мовлення, як і система художньо-естетичного виховання дошкільників, є двома взаємопов'язаними складовими процесу виховання і навчання дітей у дитячому садку. Кожен з них є водночас початком і продовженням іншого. Завдання сучасної освіти полягає в тому, щоб поєднати у свідомості і почуттях дітей світ живий і світ слова, а точніше, навіть не з'єднати, а виявити їх взаємозалежність, що самим безпосереднім

чином сприятиме гармонійному розвитку дошкільника як особистості. Такий вид інтеграції, як показує практика, дозволяє підвищити рівень розвитку мовленнєвих умінь і навичок, набутих у процесі творчої праці дошкільників.

Інтеграція всіх видів діяльності на заняттях та інтегрована діяльність педагогів поетапно сприяє подоланню складного процесу формування правильного зв'язного мовлення дошкільників.

Безумовно, дошкільний вік стає базою для розвитку мовлення. Саме в дитячому садку створюється особливе середовище, яке сприяє найбільш повному розкриттю мовленнєвих здібностей вихованців.

В даний час проблема розвитку мовлення набуває особливого значення. Головною і визначальною рисою сучасного суспільства є заміна живого людського спілкування залежністю від комп'ютера. Відсутність спілкування батьків з дітьми, ігнорування мовних труднощів лише збільшує кількість дошкільників з порушеннями мовлення.

Дослідниками доведено, що основним знаряддям людської свідомості є пам'ять, яка визначається як психічний процес відображення досвіду людини шляхом засвоєння, збереження та подальшого відтворення обставин її життя та діяльності.

Для полегшення запам'ятовування дітьми незнайомих слів, текстів, переказів і розповідей широко використовується мнемотехніка, як система методів і прийомів, що спрощують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті за рахунок утворення додаткових асоціацій.

У мнемотехніці переважає зорова пам'ять, запам'ятовування відбувається переважно мимовільно: діти краще запам'ятовують події, предмети, факти, явища, близькі до їх життєвого досвіду. Тому вся нова інформація і нові знання повинні базуватися на життєвому досвіді дітей.

Зрозуміло, що дітей дошкільного віку «бомбардує» величезний потік інформації, який надзвичайно важко опрацювати, особливо якщо вони не вміють читати й писати. Мнемотехніка покликана допомогти в цьому. Принципи її дії засновані на тому, що у дошкільнят високорозвинена зорова

пам'ять і образне мислення. Найяскравіший приклад цієї техніки - малюнок на шафці в дитячому садку. Запам'ятавши його, дитина з легкістю візьме власний рушник на гачечку, ляже в ліжечко, де буде розташовуватися така ж картинка [32].

Працюючи над розвитком зв'язного монологічного мовлення дошкільників, можна широко використовувати методи мнемотехніки в таких видах діяльності: при розучуванні віршів, відгадуванні загадок, при переказі творів художньої літератури, при побудові розповідей за сюжетною картинкою та розповіданні казки, а також при складанні опису предмета чи об'єкта.

Отже, систематична робота з формування зв'язного мовлення дітей із використанням мнемотехніки, дидактичних ігор і вправ, цікавого матеріалу, наочності, спільної роботи з батьками вихованців дає свої результати: зв'язне мовлення дітей відповідає критеріям програми і стандартам; словниковий запас дітей змінюється з пасивного (переважно) на активний і збагачується до рівня, необхідного для дитини в школі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Вченими доведено, що всі мовні здібності та навички дитини виявляються у зв'язному мовленні. Про рівень її мовного розвитку можна судити по тому, як дошкільник будує зв'язне висловлювання, наскільки влучно він вміє добирати слова, як використовує засоби художньої виразності. Важливе значення для гармонійного розвитку має правильне мовлення людини. Основні засади якого формуються ще в дошкільному віці, зокрема найбільше мовлення дитини вдосконалюється в старшому дошкільному віці, коли діти готуються до вступу в школу. Багато вчених, педагогів, психологів займалися проблемою розвитку мовлення дітей дошкільного віку, кожен з них дає своє визначення поняттю «мовлення», на базі яких ми сформуваємо власне. Отже, мовлення – це процес оволодіння і вживання мови для спілкування, а також створення та передача повідомлення за допомогою інформації. У розпорядженні науковців нині є багатий практичний матеріал і база експериментальних даних щодо процесів розвитку зв'язного мовлення під впливом цілеспрямованого педагогічного впливу.

У дошкільному віці дітей навчають двом основним формам монологічного мовлення – самостійній розповіді та переказу. Вони відрізняються між собою тим, що під час першого – дитина самостійно обирає зміст і форму свого висловлювання, під час другого – матеріалом для висловлювання, відтворення є літературно-художній текст. Тому розвиток зв'язного мовлення є основним завданням навчання дошкільників рідної мови, за допомогою зв'язного мовлення діти мають можливість спілкуватися з дорослими та однолітками. Зв'язне мовлення є необхідною умовою успішного навчання. Методичні рекомендації з розвитку зв'язного мовлення дають змогу навчити дітей слухати, бачити, відчувати навколишній світ, сприяють розвитку творчої уяви, сприяють оволодінню загально мовленнєвими вміннями та навичками. До необхідних умов успішного

оволодіння зв'язним мовленням належать сформованість спеціальних мотивів, потреби вживати монологічні висловлювання; формування різноманітних видів контролю та самоконтролю, а також засвоєння відповідних синтаксичних засобів побудови розгорнутого повідомлення. Тому зв'язним називають мовлення, яке спрямоване на задоволення потреби у висловлюванні, передає тему, організоване за законами граматики, має самостійність і поділяється на взаємопов'язані частини. Передумови формування зв'язного мовлення повинні закладатися в дошкільному віці.

У дошкільнят переважає наочно-образна пам'ять, запам'ятовування має переважно мимовільний характер: діти краще запам'ятовують події, предмети, факти, явища, що близькі до їхнього життєвого досвіду. Тому вся нова інформація, нові знання мають спиратися на життєвий досвід дітей.

Аби полегшити дітям запам'ятовування незнайомих слів, текстів, переказування та розповідання ми рекомендуємо використовувати мнемотехніку, як систему методів і прийомів, які спрощують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті.

Регулярне застосування даної техніки допоможе дитині збагатити свій словниковий запас, навчить вибудовувати грамотні логічні ланцюжки.

Таким чином, використання мнемозасобів дозволить навчити дошкільнят давати поширені відповіді, міркувати, використовувати ці вміння в самостійному розповіданні, накопичувати знання про предмети, які не завжди присутні в повсякденному житті дитини.

РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ МНЕМОТЕХНІКИ

2.1 Методика констатувального етапу дослідження

Здійснивши теоретичний аналіз з проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, нами було проведено експериментальне дослідження на базі ЗДО «Веселка». Для дослідження було відібрано групу старших дошкільників з приблизно однаковим рівнем розвитку.

Мета констатувального експерименту – дослідити розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Завдання констатувального експерименту:

- вибрати методи обстеження зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку;
- визначити критерії та показники розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку;
- визначити рівні сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку;
- вивчити вплив педагогів на розвиток зв'язного мовлення.

Загалом у дослідженні взяли участь 15 дітей старшого дошкільного віку (5 – 7 років), 6 педагогів.

Нами були підібрані діагностичні методи, за допомогою яких ми і визначали рівень сформованості зв'язного мовлення у дошкільників: спостереження, діагностичні методики для дошкільників, бесіда з дітьми, анкетування вихователів, математичні і статистичні методи дослідження.

Сучасний стан розвитку мовлення характеризується вдосконаленням науково-теоретичного та методичного апарату обстеження мовлення дітей за допомогою інноваційних технологій та розроблення комплексних заходів та методів створення корекційних програм для забезпечення повноцінного

мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку. Одним з таких інноваційних інструментів, які були впроваджені в процесі діагностики зв'язного мовлення є когнітивні завдання.

На основі аналізу теоретичної літератури, нами були визначені критерії і показники, за якими визначали рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей.

Таблиця 2. 1.

Критерії та показники сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники
Сформованість монологічного та діалогічного мовлення	Вміння висловлювати свої думки точно, доречно, логічно. Самостійно складати всі типи розповідей: сюжетні, творчі, описові, розмірковування; Самостійно формулює запитання, на запитання відповідає поширеними реченнями, використовує різні типи діалогічних єдностей: запитання-відповідь, повідомлення-запитання, спонукання-повідомлення.
Граматична правильність мовлення	Вміння правильно вживати різні відмінкові закінчення слів, дієслівні форми та їх видозміни, суфікси, префікси, узгоджувати частини мови, правильно будувати речення, додержуючи відповідного порядку слів у ньому.
Інтонаційна виразність мовлення	Володіння інтонаційним чуттям мовлення, чіткою дикцією, правильним темпом; вмінням застосовувати логічні наголоси, паузи тощо.

Підібрані нами діагностичні методики включають всі три критерії, за якими ми і будемо аналізувати отримані результати.

З метою вивчення стану сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, нами було проведено *спостереження* за мовленням дітей у різних видах діяльності. Найбільше мовленнєвих ситуацій було зафіксовано в процесі мовленнєво-ігрової діяльності.

Програма спостереження

Мета спостереження: дослідити особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності.

Об'єкт спостереження: діти старшого дошкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: зв'язне мовлення дошкільників.

Вид спостереження: групове, стандартизоване.

Форма фіксації: протокол (див. дод. А)

Для характеристики досліджуваного явища під час спостереження, нами були виділені наступні критерії та показники:

- вміння будувати зв'язний текст;
- складати різні типи розповідей;
- виявляти словесну творчість у різних видах мовленнєвої діяльності;
- використовувати інтонаційні засоби виразності.

Після проведення спостереження за мовленнєвою діяльністю дітей, нами були використані діагностичні методики на вивчення сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників.

З метою вивчення стану сформованості вміння дошкільників послідовно, зв'язно відтворювати невеликий за обсягом літературний текст, нами було використано *діагностичну методику на переказування тексту дітьми*.

Для переказу ми взяли казку В.Сухомлинського «Ледача подушка» (див. дод. Б).

Методика 1. Переказ казки «Ледача подушка»

Мета: Визначити рівень розуміння змісту казки та вміння послідовно відтворювати невеликий за обсягом і простий за будовою літературний текст, його повноту.

Хід завдання: Прочитати двічі знайому дітям казку В.Сухомлинського «Ледача подушка»; перед читанням ми проводимо вступну бесіду з дітьми щодо моральних якостей людини.

Пропонуємо дітям переказати казку. Звертаємо увагу на повноту змісту тексту, послідовність сюжетної лінії, сформованість монологічного мовлення дітей, граматичну правильність, інтонаційну виразність.

Після переказу тексту дітьми проводимо бесіду, внаслідок якої спрямовуємо дошкільників на висловлювання власних роздумів щодо запитань дівчинки і її висновків, а також посмішки дідуся щодо дій внучки.

Наступна методика була спрямована на *вивчення умінь дітей складати описові розповіді*, що свідчить про оволодіння монологічним мовленням.

Методика 2. Складіть розповідь-опис.

Мета: Визначити вміння складати описову розповідь на основі малюнка та рівня оволодіння зв'язним мовленням.

Обладнання для завдання: Для виконання цього завдання пропонуємо дитині ляльку Лесю, яка слугуватиме об'єктом для складання описової розповіді.

Інструкції: уважно огляньте ляльку Лесю, а потім розкажіть про неї такі цікаві речі: назвіть її, скажіть їй, яка вона велика; назвіть основні частини її тіла; розкажіть: з якого матеріалу вона виготовлена, у що одягнена, що у неї на голові. Яку гру з лялькою ви могли запропонувати своїм друзям?

При аналізі описових розповідей звертаємо увагу на вміння дитини правильно будувати речення, дотримуючись відповідного порядку слів, використовувати різні частини мови, особливо прикметники, на вживання правильних відмінкових закінчень слів, узгодження слів у реченні.

Наступна методика спрямована на вивчення сформованості у дошкільників діалогічного мовлення, що є одним із складників зв'язного мовлення.

Методика 3. Складіть діалог.

Мета: Визначити вміння будувати діалог.

Обладнання: сюжетний малюнок «Живий куточок у нашій групі».

Хід завдання: Пропонуємо дитині переглянути фотографію, на якій представлено «Живий куточок у нашій групі» та побудувати діалог між хлопчиком та дівчиною. При необхідності пропонуємо скористатися діалогічним сюжетним планом:

1. Які живі істоти в живому куточку мешкають;
2. Турбота про живих істот;
3. Користь цих тваринок для людини;
4. Тварини, за якими потрібно доглядати;
5. Домашні улюбленці дітей.

Під час діалогу фіксуємо уміння дошкільників самостійно формулювати запитання, які мають відповідати змісту фотографії, використовувати інтонаційні засоби виразності; давати точні відповіді, вживати поширені речення, однорідні члени, уміння використовувати різні типи діалогічних єдностей.

Досліджуючи *граматичну правильність мовлення* старших дошкільників, ми використали дидактичні ігри з картинками й іграшками на зразок «Чого не стало», які дають можливість перевірити вміння дітей правильно вживати різні відмінкові закінчення слів, дієслівні форми та їх видозміни, суфікси, префікси. Також були запропоновані вправи на вживання прийменників «Що змінилось?», «Сховай зайчика», «Де ведмедик?» (див. дод. В)

Нами визначені *критерії та показники*, за якими і визначали рівень сформованості граматично правильного мовлення у дітей старшого дошкільного віку на основі запропонованих :

- уживання іменників, їх відмінкових форм: родового, давального, знахідного, орудного відмінків; вживання й усвідомлення дитиною іменників утворених за допомогою суфіксів і префіксів під час словотворення;
- уживання прикметників й усвідомлення форм однини та множини прикметників, їх відмінкових форм, вживання прикметників різної семантики, утворених за допомогою суфіксів і префіксів;
- уживання дієслів, граматичних форм способу, часу, виду;
- засвоєння прислівників: ступенів порівняння та їх утворення за допомогою суфіксів, в тому числі пестливого значення.

Дані ігри та вправи були підібрані відповідно до *морфологічного* рівня граматичної правильності мовлення дітей.

На *синтаксичному* рівні вивчалися уміння дітей будувати речення, яким типам діти надають перевагу: простим, складним; який порядок слів у реченні, вживання сполучників і сполучних слів; узгодження слів в роді, числі, відмінку.

Таким чином, граматична правильність мовлення вивчалася на *морфологічному та синтаксичному* рівнях.

Критерій *інтонаційна виразність* мовлення вивчалася в межах всіх попередніх діагностичних методик.

Наступним етапом нашого експерименту було вивчення діяльності вихователів у формуванні зв'язного мовлення у дітей за допомогою мнемотехніки.

З цією метою з дорослими було проведено *анкетування*.

Анкетування вихователів ставило за мету: дослідити чи використовують педагоги мнемотехніку як засіб розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників, які методи та прийоми застосовують при цьому.

Нами було розроблено анкету (див. дод. Г), запитання якої дають можливість дослідити практичну діяльність педагогів щодо розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників.

В анкетуванні взяли участь 6 вихователів. Для кількості учасників, залучені були і ті педагоги, які працюють на інших вікових групах. Запитання анкети спрямовані на вивчення розуміння педагогами важливості даної проблеми, включення завдань з розвитку зв'язного мовлення у різні види діяльності. Нас цікавило, які методи роботи з дітьми для розвитку їх зв'язного мовлення застосовують педагоги. Чи використовують мнемотехніку для розвитку зв'язного мовлення та ін. У чому педагоги вбачали складність використання мнемотехніки в роботі з старшими дошкільниками.

Таким чином, нами підібрана діагностична методика констатувального експерименту, яка дозволить вивчити рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку та вплив педагогів на мовний розвиток дітей.

Отже, на основі даних завдань у наступному пункті розглянемо результати дослідження.

2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження

У процесі дослідження зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку у констатувальному експерименті були враховані всі критерії, які стали основою для виділення рівнів зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Оскільки першим діагностичним методом було *спостереження*, то проаналізуємо його результати.

Найкраще дозволяє побачити дитину в усій різноманітності проявів комунікативної взаємодії, де простежується використання монологічного та діалогічного мовлення – це ігрова діяльність. Найбільше мовного матеріалу, що нас цікавить, ми отримали, спостерігаючи за сюжетно-рольовими іграми, адже діти вступали постійно у мовленнєву взаємодію один з одним. Основним змістом таких ігор були життєві ситуації, які діти програвали, використовуючи слова-звернення, привітання, пояснення, коментували ті чи інші дії. Тому сам

зміст гри виступав засобом, що визначав мовленнєвий матеріал, яким дитина користувалася, щоб позначити свої дії, показати своє ставлення до інших, висловити свої думки і почуття.

Під час *спостереження* було виявлено, що більшість дітей вступають у мовленнєву взаємодію один з одним, активно спілкуються, інша частина дітей здебільшого за ініціативи дорослого. Були відмічені такі типи діалогів: домовленість, розпитування, обмін враженнями; діти використовують діалогічні єдності: запитання – відповідь, повідомлення – запитання. Під час ігрової діяльності дошкільники самостійно створюють сюжети, обговорюють свої майбутні ролі, домовляються про виконання дій. При цьому більшість дітей користуються засобами виразності, володіють інтонацією та силою голосу. Особливо це помітно, коли дошкільники починають відстоювати свою думку, не погоджуються з ігровим сюжетом. Багато сюжетів було запозичено з казок, а також на соціально-побутову тематику.

Проаналізувавши результати спостереження, ми визначили, що 18 % дітей зв'язно висловлюють зміст, активно спілкуються, вміють слухати і розуміють мовлення один одного, володіють діалогічним і монологічним мовленням. Самостійно пояснюють хід і правила гри, організовують знайому гру з іншими дітьми. 54 % дітей вміють слухати та розуміють мовлення, володіють діалогічним мовленням, проте монологічне мовлення не зв'язне, часто порушується логічність і послідовність висловлюваної думки. Ці діти хоча і розуміють сюжет гри, але організувати таку гру з іншими дітьми їм не вдається. Хоча загалом такі діти проявляють мовленнєву активність, допускаючи незначні синтаксичні помилки. І решта - 28 % мають труднощі під час мовленнєвої взаємодії, не проявляють ініціативи в процесі гри, відсутня самостійність та ініціативність, постійно потребують заохочення з боку педагога. Не вміють логічно висловити думку, допускають помилки у побудові речень.

Отже, результати спостереження показали, що у більшості дітей зв'язне мовлення сформоване, однак певний відсоток дошкільників мають труднощі

під час мовленнєвої взаємодії, що позначається в свою чергу на сам процес спілкування.

Наступна *методика на переказування тексту дітьми* дала можливість з'ясувати наскільки у старших дошкільників сформовані вміння переказувати художні твори. Це один з показників розвинутого монологічного мовлення дитини.

За критерії оцінки даного виду роботи, ми взяли, виділені А.Богуш критерії оцінки переказу: *повний переказ, стислий, вибірковий, поверховий*.

Показниками повного переказу є: самостійність переказування твору, переказ відповідає змісту тексту, дотримання зв'язного послідовного викладу, володіння інтонаційними засобами виразності.

Показниками стислого переказу виступають: переказ складений за допомогою стимулюючих запитань. Спостерігаються порушення зв'язного відтворення тексту, одиничні смислові невідповідності, відсутність художньо-стилістичних елементів.

Показники вибіркового переказу: переказ частково відтворює зміст тексту, мають місце запитання дорослого. Спостерігаються порушення зв'язного відтворення тексту, відсутність художньо-стилістичних елементів; порушення структури речень.

Показники поверхового переказу: переказ здебільшого складається з окремих словосполучень або коротких речень, внаслідок чого порушується логічна зв'язність тексту. Відзначаються пропуски частин тексту, спостерігаються синтаксичні помилки. Засоби інтонаційної виразності відсутні.

Нижче подані таблиці, де у відсотковому відношенні було визначено рівні володіння старшими дошкільниками умінням переказувати художні тексти.

Таблиця 2.1

Діагностики зв'язного мовлення дітей за методикою 1

№	Рівень	Кількість дітей (%)
1	Високий	19
2	Середній	52
3	Низький	29

Отже, як було встановлено, більшість дошкільників перебувають на середньому рівні сформованості зазначених умінь. А це говорить про те, що на середньому рівні у них сформоване монологічне мовлення, що є одним із складових зв'язного мовлення.

Наступна методика спрямована на визначення вміння складати описову розповідь на основі малюнка.

Результати представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Діагностики зв'язного мовлення дітей за методикою 2

№	Рівень	Кількість дітей (%)
1	Високий	18
2	Середній	58
3	Низький	24

Навчання дітей складати описові розповіді розпочинається ще з молодшої групи і закінчується старшою. Тому результати даної методики показали вищі показники в порівнянні з попередньою. Оскільки у дітей вже сформовані вміння складати розповіді даного виду. Однак, не всі діти дотримуються послідовності і логічності в описі ляльки.

Варто зазначити, що нами послідовність опису була озвучена, але діти виявились неуважними і називали не всі складові, які потрібно було озвучити. Не всі діти дотримувалися правильного порядку слів у реченні, допускали

морфологічні помилки в утворенні слів, особливо прикметників. Тому зв'язність описової розповіді порушувалася через ці причини.

Метою *третьої методики* було визначення вміння дошкільників будувати діалог. Результати висвітлені у таблиці 2.3.

Під час діалогу фіксуємо уміння дошкільників самостійно формулювати запитання, які мають відповідати змісту фотографії, використовувати інтонаційні засоби виразності; давати точні відповіді, вживати поширені речення, однорідні члени, уміння використовувати різні типи діалогічних едностей.

Мета третього завдання визначити вміння складати описову розповідь на основі малюнка та рівня оволодіння зв'язним мовленням.

Таблиця 2.3

Діагностики зв'язного мовлення дітей за методикою 3

№	Рівень	Кількість дітей (%)
1	Високий	24
2	Середній	64
3	Низький	12

Оскільки дошкільники спочатку засвоюють діалогічне мовлення, а потім монологічне, то показники виявилися вищими в порівнянні з першою методикою. Діти вміють ставити запитання і давати відповіді. Однак, частина дошкільників, як видно з таблиці, все ж таки залишаються на низькому рівні. У цих дітей дуже короткий діалог, іноді обмежується одним словом під час відповіді. Запитання не завжди вдалі, часто порушується логічність висловлюваної думки, спостерігаються морфологічні помилки у словах, а це означає неузгодженість слів у реченні в роді, числі та відмінку. Майже в усіх дітей, віднесених до цієї групи порушено порядок слів у реченні. Часто запитання стають просто незрозумілими. Тому такі діти постійно потребували допомоги з боку дорослого.

Граматична правильність мовлення досліджувалася на *граматичному та синтаксичному* рівні. Результати проведеного дослідження засвідчили, що найскладнішим для дітей виявилось вживання суфіксів і закінчень у словах. На з'ясування особливостей вживання та розуміння дітьми іменників із суфіксом згрубілості *-иц* більша половина досліджуваних не справилася із завданням. Також, при виконанні завдання на утворення назви дитинчат тварин, частина дітей допускали помилки в утворенні граматичних форм, називаючи здебільшого правильно тільки одну граматичну форму. Однак, біля 20% дошкільників успішно справилися із завданнями.

28% дітей самостійно справились із завданням щодо утворення нових слів від слова *ліс*. Називали слова: *лісок, лісний, лісище, лісовик, лісничий, лісовичок, лісочок тощо*. 54% потребували допомоги дорослого. Решта (18% дітей) із завданням не справилися.

Таким чином, на морфологічному рівні більшість дітей володіють граматично правильною мовою, оскільки правильно вживають усі частини мови, узгоджують слова в роді, числі, відмінку, володіють навичками словотворення.

Досліджуючи сформованість мовлення на синтаксичному рівні, було встановлено, що найпоширенішими формами висловлювання є просте поширене речення. Типовим є те, що діти часто використовують на початку речення вказівну частку *ось*. Дошкільники використовують поширені речення, переважно з однорідними членами. Складні речення становлять лише 6% усіх проаналізованих речень. Часто діти поєднують в одному реченні прості речення, які за змістом не пов'язані між собою.

Загалом можна зазначити, що і сформованість граматично правильного мовлення у дітей перебуває на достатньому рівні.

Окреслені нами критерії й показники виступили підґрунтям для виокремлення рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку: *високий, середній, низький*, якісні характеристики кожного рівня у табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Якісно-кількісна характеристика рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей

Рівні	Характеристика рівнів	Кількісний розподіл (%)
<i>Високий рівень</i>	<p>У складеному діалозі є 7-8 діалогічних одиниць, які мають складну структуру і містять різні типи речень: узагальнення, питання - повідомлення, пропозиція - згода, запит – відмова. Діти вміють складати діалог самостійно, проявляти ініціативу та активність; самостійно складати розповідь за сюжетним малюнком з динамічною сюжетною лінією, вільністю та виразністю мови. Діти цієї групи вміють співвідносити запропоновану тему творчої розповіді з її сюжетом; логічність, повнота побудови, граматична правильність мовлення, творчий підхід, використання засобів інтонації вираження характерні для складання переказу, описовий сюжет ляльки Лесі, групова гра з описаним предметом. Кількість речень у складених розповідях становить до 15.</p>	20% (3 дітей)

<i>Середній рівень</i>	<p>Дитина веде діалог з 5-6 діалогічних одиниць; діалоги короткі, прості за структурою, часто відповіді складаються з одного слова; діти самостійно формують діалог, проявляючи ініціативність та активність; вміють переказувати текст самостійно та за допомогою дорослої людини, іноді виникають паузи та незначні упущення тексту; невдало використовують синоніми; при складанні розповіді на основі сюжетного малюнку та переказу казки з'являються додаткові деталі, притаманні не цій темі, а сюжету; іноді переказ неточний, і кінець розповіді не має логічного висновку. Кількість речень у складених розповідях - до 10.</p>	60% (9 дітей)
<i>Низький рівень</i>	<p>Діалог містить 1-2 діалогових одиниці, короткий, простий за структурою; відповідь складається з одного слова; діти не вміють самостійно вести діалог; не проявляють ініціативи та активності; дитина не вміє переказати текст, незважаючи на додаткові питання дорослого, або відмовляється виконати завдання; описати ляльку та події на фотографії дитина може лише двома чи більше словами невідповідними за змістом, або граматично неправильними реченнями; дитина не вміє переказати і продовжити розповідь; мовлення непослідовне, монотонне, характеризується бідністю, інтонаційні засоби вираження відсутні. Кількість речень - до 5.</p>	20% (3 дітей)

Отже, більшість дітей знаходяться на середньому рівні, серед дітей на високому та низькому рівнях показник однаковий. Якісний аналіз визначив, що у більшості дітей старшого дошкільного віку порушується узгодженість та послідовність викладу; низька інформативність тверджень; бідність та стереотипи лексичних та граматичних засобів мовлення; упущення смислових зв'язків та помилок; повтори слів, паузи в тексті; неповне смислове вираження

думки; труднощі мовленнєвої реалізації ідеї; потреба в допомозі педагога та неможливість ним користуватися.

Проаналізувавши анкетування вихователів, ми зробили висновки, що усі педагоги ЗДО проводять роботу з розвитку мовлення 3 рази на тиждень, під час навчальної діяльності на інтегрованих заняттях: розвиток зв'язного мовлення і культура мовленнєвого спілкування + малювання, розвиток зв'язного мовлення і культура мовленнєвого спілкування + природне довкілля, розвиток зв'язного мовлення і культура мовленнєвого спілкування + я у соціумі.

На запитання анкети «Чи використовуєте Ви мнемоніку як засіб розвитку зв'язного мовлення?» ми отримали такі відповіді педагогів: 33% вихователів завжди використовують у своїй роботі мнемотехніку, 17% - іноді використовують, 50% вихователів не використовують мнемотехніку для розвитку мовлення дошкільнят.

На думку 35% вихователів доцільніше використовувати кола Лулія як один із методів навчання дітей зв'язному мовленню, 35% вихователів використовують мнемотехніку, інші – надають перевагу колам Ейлера.

65% педагогів не використовують під час навчання мнемотаблиці і мнемосхеми, так як вважають, що навчальний заклад недостатньо забезпечений методичною базою. Лише 35% вихователів самостійно розробляють мнемосхеми для роботи з дітьми.

Аналіз результатів анкетування вихователів засвідчив, що більшість педагогів прирівнюють зв'язне мовлення до діалогічного чи розмовного мовлення. У закладі дошкільної освіти відсутня планомірна робота з розвитку зв'язного мовлення з використанням засобів мнемотехніки як на заняттях, так і протягом дня.

Враховуючи особливу значимість зв'язного мовлення та враховуючи потенціал перевіреного діагностичного інструменту для пізнавальної діяльності старших дошкільників, ми бачимо відповідні способи подальшого вивчення зв'язного мовлення дітей цієї категорії за допомогою мнемотехніки.

2.3. Система роботи щодо розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами мнемотехніки

Найважчою формою мовленнєвої діяльності є зв'язне мовлення, оскільки воно має характер послідовного систематичного детального викладу. У формуванні даного мовлення яскраво виражений зв'язок мовлення та психічного розвитку дітей, розвиток спостережливості, сприйняття та мислення дошкільнят [32].

Всім педагогічним працівникам добре відома проблема розвитку зв'язного мовлення дітей. Тому основним завданням для педагогів є покращення монологічного та діалогічного мовлення дошкільників, що посприє розвитку їхнього зв'язного мовлення. Для вирішення даної задачі використовують різні види мовленнєвої діяльності: переказування літературних творів, складання розповідей-описів, розповідей за картиною, створення творчих розповідей, розучування віршів, але предметом нашого дослідження є використання *мнемотехніки* для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Тому, розроблена нами система роботи з дітьми, спрямована на розвиток їх зв'язного мовлення, і буде будуватися на даній новітній технології, яка включає в себе прийоми *мнемотехніки* формування даної якості у дітей.

Для успішної реалізації мнемотехніки, вихователі повинні враховувати наступні умови [31]: перш за все новий мовленнєвий матеріал, а незнайому інформацію необхідно подавати дітям враховуючи їхні потреби, інтереси та наміри,. Майстерність вихователя полягає в тому, щоб побачити, відчути настрій, бажання, стан дошкільника.

Не варто повністю розкривати перед дітьми всі особливості мовленнєвого матеріалу. Краще, коли дошкільники самостійно або разом з педагогом шукатимуть елементи новизни, несхожості-подібності,

варіативності. Діти більш підходить позиція дослідників, першовідкривачів. Але елементи новизни повинні поєднуватися з накопиченим досвідом, вже відомою інформацією.

Дітей слід зацікавити, а не активно заохочувати до спільної праці, гри, а тим більше відволікати їх увагу від вільної, самостійно обраної діяльності.

Реалізуючи мовленнєві, пізнавальні, розвивальні педагогічні завдання вихователі повинні зацікавити дітей так, щоб у них виникало бажання брати участь у спільній діяльності [15].

При особистісно-орієнтованому підході однотипні настанови і повчання, особливо для групи дітей, не мають права на існування.

Втілюючи завдання комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей, педагог повинен усіяко спонукати їх до активності, свідомо обмежуючи їх участь слухними, стислими висловлюваннями.

Важливо, щоб педагог був носієм інформації, а не контролером чи експертом. За умови, що педагог є для дитини авторитетом, тоді форма вимогливості спонукає дошкільників до саморегуляції та самокоригування.

Як уже було заявлено попередньо, одним із прийомів, що полегшують процес формування зв'язного мовлення, є мнемотехніка. Мнемотехніка - це спосіб вдосконалення нової інформації шляхом формування асоціативних зв'язків за допомогою спеціальних методів і прийомів.

Пропонуємо педагогам використовувати у роботі зі старшими дошкільниками щодо розвитку їх зв'язного мовлення такі мнемотехнічні прийоми: аналогія, трансформація, інтерпретація, зв'язування (колаж), сюжет, логічні запитання, байки, значки, мнемоквадрати, мнемодоріжки, мнемотаблиці, передача змісту відповідними рухами, передача змісту через ігрову драматизацію (інсценізацію).

Прийом «Трансформація» вивчаючи об'єкти дозволяє перетворювати їх на інші за значенням і образами, які легше запам'ятовуються. Наприклад: можемо перетворити зображення яблука у число [13].

Прийом «Піктограми» (алфавіт символів) використовують для розучування віршів, загадок, скоромовок чи переказу сюжету твору. Піктограми — невеликі прості малюнки, значки, що виділяють істотні ознаки предмета чи поняття.

Наприклад: слова - предмети: лист, дощ, сонечко, комаха, квітка, мишка, горобець, вовк, риба; слова - дії: бігає, стрибає, плаває, ходить, прибирає, допомагає, поливає, показує; слова - властивості: високий, низький, засмучений, радісний.

Спосіб колажу (від фр. «приклеювання») — лист картону, на який наклеюють або малюють від 6 до 50 картинок. Картинки не повинні повторюватись, бути різними за змістом і розміром. У деяких колажах використовують букви та цифри.

До *методу аналогії* відносять корекційні таблиці - це інформаційно-ігрове поле з довільною кількістю клітинок (від 9 до 25), які заповнені предметними картинками (символами або знаками, цифрами або буквами чи геометричними фігурами).

Завдання, які пропонуються дітям при роботі з коректурними таблицями:

- знайди вірну відповідь;
- назвіть потрібні слова;
- поясніть свої дії;
- сформулюйте свою думку.

Асоціація - це поняття, яке виникає при згадці поняття. Створення асоціативних карт відбувається за принципом інтелектуальних карт: по середині листка розміщується малюнок, який відображає ключове поняття (наприклад, будинок, осінь, весна, фрукт, куб...), а простір навколо нього заповнюється різноманітними зображеннями, які мають відношення до ключового поняття або не мають до нього відношення [14].

Дітям пропонується з'єднати лініями картинки, які взаємопов'язані з ключовим поняттям, і обґрунтувати свій вибір. Робота з асоціативною картою

спонукає дітей до мислення та міркувань, активізує їх уяву, мислення та зв'язне мовлення.

Мнемоквадрат — аркуш паперу (квадрат), на якому схематично зображено предмет, дію чи спосіб дії, ознаку. Мнемоквадрати в навчанні можуть використовуватися окремо, наприклад, в різних іграх на придумування загадок, або складатися в мнемотаблиці.

Пропонуємо увазі педагогів ігри з використанням мнемоквадратів:

Гра «Магазин слів»

Мета: збагачення словникового запасу, розвиток довготривалої пам'яті.

Нові слова діти «збирають» у скарбничку, тобто малюють або позначають за допомогою символів, одразу після їх утворення чи тлумачення та із запізненням (після інших вправ, у кінці заняття, через день). До слів у «скарбничці» повертаємося періодично: наступного дня, через тиждень, місяць. Дошкільників заохочують згадати слова, що були «покладені» в магазин слів, і вигадати з ними речення або розповідь.

Гра «Зашифруй слова»

Мета: розширити словниковий запас, розвиток логічного мислення та довготривалої пам'яті.

Вихователь пропонує дитині намалювати малюнки до кожного слова, яке він називає. Зоровий образ, що відповідає предметам, виникає легко, тому дітям пропонується «перекидати» слова, наприклад, смачний суп, радість тощо.

Гра чарівників

Мета: розвиток довготривалої пам'яті, логічного мислення, збагачення словникового запасу.

На столі розкладають декілька карток зі схематичним зображенням окремих предметів (дерево, будиночок, крильця тощо). Дитині називають слова і пропонують вибрати картинки, що допоможуть запам'ятати ці слова, начебто «зачарувати» слова. Потім дитина повинна відтворити пред'явлені

слова. Для цього вона бере одну за одною відкладену картинку і з її допомогою згадує слова, які йому дали. Завдяки цій вправі дитина може виробити логічні зв'язки між предметами.

Гра «Теремок»

Мета: розвиток навичок класифікації, збагачення словникового запасу.

Дітям пропонують малюнки та два, три теремки, на яких схематично зображено город (для овочів), ялинку (для лісових звірів), будинок (для свійських тварин) тощо. Діти отримують завдання «помістити» картинку в потрібний теремок і пояснити, чому кожен картинку помістили в той чи інший теремок.

Гра «Квітка-семицвітна»

Мета: збагачення дієслівного словника.

Діти отримують картинку (сердечко квітки) із символом дії, наприклад, рибка пірнає, пливе, світить сонечко тощо, а потім прикріплюють до серцевини пелюстки із зображенням предметів, які можуть виконувати таку дію.

Продовжіть розповідь.

Мета: навчити дітей використовувати запропонований текстовий та наочний матеріал при складанні розповіді.

Обладнання: серія картин, кожна з яких зображує кульмінацію сюжету. Дізнавшись про зміст картинок, ми читаємо текст незакінченої історії двічі і пропонуємо придумати її продовження.

Інструкції: Погляньте уважно на ці малюнки. Опишіть, що зображено на кожному малюнку. Тоді я прочитаю вам початок розповіді, який частково зображений на картинках, і ви уважно вислухаєте її та продовжите її.

Зразок завдання - «Неповна історія»:

План питань малюнка:

1. Скільки років було дівчині?
2. Марія доросла чи маленька дівчинка?

3. Куди пішла мати Марії?
4. Що зробила Марія, коли залишилася одна вдома?
5. Що сталося, коли дівчині стало цікаво читати дитячий журнал?
6. Скажіть нам, що ви думаєте, що може статися далі .....?

«Марії шість років. Дівчинка стверджує, що вона доросла, вона нічого не боїться. Але коли мама пішла в магазин за солодощами, сталася цікава ситуація. Марійка з цікавістю і захопленням дивилася на дитячий кольоровий журнал, а потім з кімнати матері пролунав незрозумілий різкий звук ... «Що було далі?»».

При розучуванні віршів до кожного слова чи невеликої фрази придумується картинка (образ). Тобто вірш замальовано схематично. Далі, використовуючи графічне зображення, дошкільники відтворюють весь вірш по пам'яті. На початковому етапі вихователь надає готову план-схему, а в продовж навчання діти також беруть активну участь у створенні власної схеми.

У роботі з дітьми зазначається, що для точного відтворення віршів, скоромовок достатньо схематичного зображення окремих елементів. Як показує практика, використання мнемотехніки дозволяє прискорити процес автоматизації заданих звуків, сприятиме запам'ятовуванню та подальшому відтворенню цілісного образу в римованій формі.

Особливу роль у житті дитини відіграє казка. Через казку діти пізнають навколишній світ, навчаються правильній вимові, виконують різноманітні ігрові завдання, що сприяють розумовому розвитку. Діти дошкільного віку співпереживають героям, діляться їхніми почуттями, живуть з ними у світі казки. Протягом навчання діти приймають активну участь у процесі створення власної схеми.

***Використання мнемосхеми і мнемотаблиці для переказу та
самостійного складання казок***

Робота з мнемотаблицею складається з п'яти етапів [15]:

1. Ознайомлення з таблицею та аналіз зображеного на ній.

2. Трансформація від абстрактних символів до образів.
3. Переказ казки за символами (образами).
4. Зроблено графічний ескіз мнемотаблиці.
5. Таблиця повинна відтворюватися дитиною, коли їй її показують.

У тематичний каркас казки можна включити кілька видів діяльності. Заняття, у свою чергу, містять декілька ігрових завдань та досліджень, носять комплексний характер і спрямовані на розвиток мови та розумової діяльності дітей.

За допомогою мнемотаблиць також складають *описові розповіді* на різні теми (опис овочів, фруктів, одягу, знарядь праці, пір року тощо).

Приклад: «*Опис овочів*»

1. Колір. (Якого кольору овоч?)
2. Форма. (Якої форми?)
3. Два помідори. (Якого вони розміру?)
4. Морква, перець. (Які вони на смак?)
5. Грядка. (Де ріс овоч?)
6. Каструля, рука. (Що можна приготувати з цього овоча?)

Аркуш щільного паперу розміром 45*30 сантиметрів ділиться на квадрати (за кількістю характерних ознак).

Колір: пофарбовані кольорові плями. Важливо, щоб вони не мали чіткої форми, тоді увага краще акцентується на кольорі і не виникає плутанини між поняттями «колір» і «форма».

Форма: зображені геометричні фігури. Вони не розфарбовані, щоб увага дітей була зосереджена на формі.

Розмір: малюються два предмети контрастного розміру. Дошкільникам нагадують, що, говорячи про величину предмета необхідно вживати поняття «високий - низький», «довгий - короткий», «широкий - вузький», "товстий - тонкий".

Матеріали: склеєні квадратики однакові за розміром із фольги, пластику, «дерев'яної» плівки чи склеєні клаптики тканини (котон, шерсть, плащівка, ситець...).

Частини предмета: (іграшки, одяг, посуд тощо) частини предмета знаходяться на невеликій відстані одна від одної. З назвами частин дітей слід ознайомити заздалегідь.

Дії з предметом: демонструється рука з розчепіреними пальцями.

Приклад розповіді на основі мнемотаблиці:

Морква - овоч. Він помаранчевого кольору із зеленим верхом. Морква має трикутну форму. Вона солодка і соковита. вирощують в саду, на грядці. Цей овоч дуже корисний і містить багато вітамінів. З нього кришать салати, добавляють у борщ. Зайченята більше за всіх тварин люблять моркву.

Комп'ютерні програми з використанням мнемотехніки використовуються на додаток до стандартних прийомів мнемотехніки в роботі педагогів дитячих садків для навчання дітей складанню описових розповідей. Використання програмового матеріалу сприяє сприйняттю зорових образів, які є інструментом запам'ятовування та відтворення тексту. Використання комп'ютерної програми перетворює заняття в гру, концентрує увагу дошкільників і захоплює дітей.

Пропонуємо педагогам *методичні рекомендації* щодо використання мнемотаблиць у роботі з дітьми дошкільного віку (див. дод. Д).

Мнемотехнічні методи розвитку мовлення є ефективним засобом вирішення комплексних завдань з розвитку мовлення старших дошкільнят, засобом подолання труднощів при складанні описових розповідей, поганого запам'ятовування віршів, порушення мовлення, бідного словникового запасу, швидкої стомлюваності, незацікавленість і т. д. Великий обсяг знань, які дитина не може засвоїти за словесним поясненням дорослого, вона легко засвоїть, якщо цю інформацію подати у вигляді дій з наочними моделями, що відображають істотні ознаки досліджуваних явищ. Мнемотехнічний матеріал сприймається ними як доступний, цікавий, загадковий,

незвичайний. Мнемотехнічні методи будуть найефективнішими лише тоді, коли педагог залучатиме дітей до створення нових моделей і використання їх у навчально-мовленнєвій діяльності, як підказку, як «маленьку таємницю», відому лише їм, адже діти люблять все таємниче. Крім того, символи, «створені» самими дітьми, стають для них більш зрозумілими, а отже, доступнішими для використання.

Таким чином, використання мнемотехніки в практиці дошкільного виховання є не тільки корисним, але й необхідним, оскільки особливості психофізіологічного розвитку дітей дошкільного віку вимагають додаткової, в тому числі наочної підтримки в процесі засвоєння не тільки зв'язного мовлення, а й нових знань. При цьому активізуються і розвиваються практично всі психічні процеси дитини: увага, мислення, пам'ять (різні види: слухова, зорова, моторна, тактильна), уява і, звичайно ж, мовлення.

Розроблена нами серія завдань з використанням вищенаведених засобів мнемотехніки, сприятиме оптимізації педагогічної діяльності щодо розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Експериментальне дослідження проводилось на базі ЗДО «Веселка». Для дослідження було вибрано групу дітей старшого дошкільного віку з приблизно однаковим рівнем розвитку.

Якісний аналіз визначив, що у більшості дітей старшого дошкільного віку порушується узгодженість та послідовність викладу; низька інформативність тверджень; бідність та стереотипи лексичних та граматичних засобів мовлення; упущення смислових зв'язків та помилок; повтори слів, паузи в тексті; неповне смислове вираження думки; труднощі мовленнєвої реалізації ідеї; потреба в допомозі педагога та неможливість ним користуватися. У дошкільнят розповіді робляться без граматики; побудова висловлювань цілком логічна та послідовна; продовження розповіді цікаве, за сюжетом; використовувалися різні мовні засоби; історія відповідала змісту попереднього фрагмента і лаконічно поєднувалася з ним.

До необхідних умов успішного оволодіння зв'язним мовленням належать сформованість спеціальних мотивів, потреби вживати монологічні висловлювання; формування різноманітних видів контролю та самоконтролю, а також засвоєння відповідних синтаксичних засобів побудови розгорнутого повідомлення.

Враховуючи особливу значимість зв'язного мовлення та враховуючи потенціал перевіреного діагностичного інструменту для пізнавальної діяльності старших дошкільників, ми бачимо відповідні способи подальшого вивчення зв'язного мовлення дітей цієї категорії за допомогою мнемотехніки.

Мнемотехнічні методи розвитку мовлення є ефективним засобом вирішення комплексних завдань з розвитку мовлення старших дошкільнят, засобом подолання певних труднощів при складанні описових розповідей, поганого запам'ятовування віршів, порушення мовлення, бідного словникового запасу, швидкої стомлюваності, незацікавленість і т. д.

Використання мнемотехніки в практиці дошкільної педагогіки є не тільки корисним, але й необхідним, оскільки особливості психофізіологічного розвитку дітей дошкільного віку вимагають додаткової, в тому числі наочної підтримки в процесі засвоєння нових знань. При цьому активізуються і розвиваються практично всі психічні процеси дитини: увага, мислення, пам'ять (різні види: слухова, зорова, моторна, тактильна), уява і, звичайно ж, мова.

У процесі дослідження нами розроблено серію завдань для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з використанням вищенаведених засобів мнемотехніки.

ВИСНОВКИ

За першим завданням:

Проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження, можна зробити висновок, що зв'язне мовлення – це розгорнутий виклад певного змісту, який здійснюється логічно, послідовно, точно, правильно й образно; змістовне розгорнуте висловлювання, що забезпечує спілкування та розуміння людей. Основна функція зв'язного мовлення – комунікативна, вона здійснюється у двох формах – діалогічній і монологічній. Зв'язне мовлення має велике значення в мовленнєвому розвитку дітей старшого дошкільного віку, оскільки воно передбачає оволодіння багатим словниковим запасом мови, оволодіння граматичною будовою, а також її практичне застосування, вміння вживати мовні засоби, а саме вміння повно, зв'язно, послідовно, виразно передавати зміст тексту або самостійно складати зв'язну розповідь.

Вченими доведено, що всі мовні здібності та навички дитини виявляються у зв'язному мовленні. Про рівень її мовного розвитку можна судити по тому, як дошкільник буде зв'язне висловлювання, наскільки влучно він вміє добирати слова, як використовує засоби художньої виразності.

За другим завданням:

Розвиток зв'язного мовлення у старших дошкільників є досить тривалим та поступовим процесом, що відбувається у нерозривній єдності з розвитком мислення, зміною форм спілкування з оточуючими та ускладненням видів діяльності. Саме період дошкільного дитинства вважають одним з найважливіших етапів у розвитку зв'язного мовлення дитини. У дошкільному віці дітей навчають двом основним формам монологічного мовлення – самостійній розповіді та переказу. Вони відрізняються між собою тим, що під час першого – дитина самостійно обирає зміст і форму свого висловлювання, під час другого – матеріалом для висловлювання, відтворення є літературно-художній текст.

Численні дослідження доводять, що старший дошкільний вік характеризується інтенсивністю розвитку саме монологічного мовлення. Висловлювання старших дошкільників вирізняються інформативністю, стають поширеними, в них більш чітко прослідковується логіка викладу змісту. В окремих дітей на досить високому рівні розвинені позамовні засоби: міміка та жести, які допомагають дошкільнику виділити щось принципово важливе, більш повно розкрити зміст висловлювання. Суттєвим новоутворенням старшого дошкільного віку є прояв регулювальної та планувальної функцій мовлення. У зв'язку з цим, дитина може самостійно спланувати свою мовленнєву діяльність, скласти розповідь за певним планом, висловлювати свою думку більш послідовно.

Таким чином розвиток зв'язного мовлення є динамічним процесом, що має свої особливості та наразі перебуває в центрі уваги сучасних науковців. Сформованість зв'язного мовлення є необхідною умовою успішного навчання в школі.

За третім завданням:

Одним із сучасних прийомів розвитку зв'язного мовлення у дошкільників є мнемотехніка. Мнемотехніка - це своєрідні схеми, засновані на асоціаціях, які допомагають запам'ятовувати і відтворювати інформацію. Це система методів і прийомів, які забезпечують успішне запам'ятовування, збереження і відтворення інформації, знань про особливості природних об'єктів, про навколишній світ, ефективного запам'ятовування структури розповіді і, звичайно, розвитку мовлення. Регулярне використання цієї методики допоможе дитині збагатити словниковий запас, навчить грамотно будувати логічні ланцюжки.

Досвід використання мнемотехнічних прийомів під час роботи показав, що ця технологія сприяє формуванню фонематичного сприймання, правильної фонетичної вимови, граматичної будови мовлення, активізації процесів автоматизації та диференціації звуків, розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.

За четвертим завданням:

На основі узагальнення наукових джерел визначено критерії сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників: сформованість монологічного та діалогічного мовлення, граматична правильність мовлення, інтонаційна виразність мовлення. До кожного критерію підібрані показники, які виступили підґрунтям для вивчення та виокремлення рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку: *високий, середній, низький*. На середньому рівні сформованості зв'язного мовлення перебуває 60 % дошкільників, 20% володіють високим рівнем і 20% дітей знаходяться на низькому рівні розвитку зв'язного мовлення.

Отже, більшість дошкільників знаходяться на середньому рівні, серед дітей на високому та низькому рівнях показник однаковий. Якісний аналіз визначив, що у більшості дітей старшого дошкільного віку порушується узгодженість та послідовність викладу; бідність та стереотипи лексичних та граматичних засобів мовлення; повтори слів, паузи в тексті; неповне смислове вираження думки.

Аналіз результатів анкетування вихователів засвідчив, що у закладі дошкільної освіти здійснюється робота щодо розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників, однак відсутня планомірна робота щодо використання прийому мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.

За п'ятим завданням:

Розроблено систему роботи щодо розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами мнемотехніки. У процесі дослідження нами розроблено серію завдань для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з використанням засобів мнемотехніки.

Увазі педагогів запропоновані наступні прийоми мнемотехніки: аналогія, трансформація, інтерпретація, зв'язування (колаж), сюжет, логічні запитання, байки, значки, мнемоквадрати, мнемодоріжки, мнемотаблиці, передача змісту відповідними рухами, передача змісту через ігрову

драматизацію (інсценізацію); ігри з використанням мнемоквадратів для переказу та самостійного складання казок дітьми. Для педагогів розроблено *методичні рекомендації* щодо використання мнемотаблиць у роботі з дошкільниками для розвитку зв'язного мовлення.

Перспективою подальшого дослідження є апробація розробленої системи роботи щодо розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами мнемотехніки в освітній діяльності закладу дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти/ під наук. кер. Т.О. Піроженко К.: Видавництво, 2021. 26 с.
2. Білаш О.Н. Мнемотехніка в роботі з дітьми дошкільного віку. «Дитячий садок». 2015. № 23. С.12-15.
3. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації. Київ: ІЗИН, 2017. 112 с.
4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до семи років: монографія - К.: Вид. Дім «Слово», 2004. 376 с.
5. Богуш А. М. Технологія розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. 2015. №4. С. 48-53. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2015_4_10
6. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. Друге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.
7. Богуш А. М, Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови : Підручник за ред. А. М. Богуш. К.: Вища шк., 2007. 542 с. Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk727623.pdf>
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови : Підручник за ред. А. М. Богуш. К.: Вища шк., 2007. 542 с. Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk727623.pdf>
9. Большева Т. В. Вчимося по казці. Розвиток мислення дошкільників за допомогою мнемотехніки: Навчально-методичний посібник. «Дитинство-прес», 2015. 96 с.

10. Брєлова. А. Д. Формуємо зв'язне мовлення. Дошкільне виховання, 2018. №4 С. 15-17.
11. Вашуленко М. С. Мовленнєвий розвиток дошкільників–запурука успіху навчання молодших школярів. Педагогічний дискурс. 2011. -№ 10.- С. 95-99.
12. Використання дидактичних картин у розвитку мовлення дітей. Режим доступу:https://allref.com.ua/uk/skachaty/vikoristannya_didaktichnih_kartin_u_rozvitku_movlennya_ditey
13. Використання піктограм у роботі з дошкільниками. Використання піктограм в мовному розвитку і розвиток розумових процесів у роботі з дітьми дошкільного віку. Режим доступу: <http://ped-kopilka.com.ua/blogs/mari-petrenko/ispolzovanie-piktgram.html>.
14. Використання прийомів мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Режим доступу: <https://satanivska-gromada.gov.ua/>
15. Використання прийомів мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Режим доступу: <https://vseosvita.ua>
16. Використання прийомів мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-prijomiv-mnemotehniki-dla-rozvitku-zvaznogo-movlenna-doskilnikiv-188755.html>
17. Гавриш Н. В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Луганськ: Альма-Матер, 2013. 217 с.
18. Гавриш Н. В. Навчання розповіді за картиною. Дошкільне виховання: № 1, 2003. 7-9с.
19. Гончаренко С. У. Зміст освіти і її гуманітаризації. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. Київ, 2017. с. 376.
20. Гончаренко С. У., Козловська І.М. Теоретичні основи дидактичної інтеграції. Педагогіка і психологія. 2017. с. 518.

21. Дідук Г. І. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення відповідно до нових концепцій викладання рідної мови. Укр. мова і література в школі. 2010. 328 с.
22. Ейдетика як засіб підготовки дитини до школи. Авт.-упоряд. М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків: Вид-во «Ранок», 2017. 176 с.
23. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. К. : Фенікс, 2008. 497 с.
24. Кардаш І. М. Зв'язне мовлення як складник комунікативної готовності старших дошкільників до навчання школі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. С. 64-68. Режим доступу: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_2/13.pdf
25. Крутій К. Л. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2016. 160 с.
26. Крутій К. Л. Методика проведення індивідуальних занять із мовленнєво пасивними дітьми дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС Лтд», 2013. 320 с.
27. Крутій К. Л., Лопатинська Н. А., Маковецька Н. В. Вчимося мови та розмови. Запоріжжя, 2019. 521с.
28. Лопатіна Г. О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку : монографія. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2014. 254 с.
29. Мацко Л. А., Прищак М. Д., Годлевська В. Г. Основи психології та педагогіки: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ, 2019. 163 с.
30. Мнемотехніка для дошкільнят в ЗДО. Режим доступу: <https://www.pedrada.com.ua/article/2203-yak-zastosovuvati-mnemotehnku-v-robot-z-doshklnikami>
31. Мнемотехніка для підвищення мовленнєвої активності дітей з ООП. Режим доступу: <https://www.ircentr.space>

32. Мнемотехніка як ефективний засіб мовного розвитку дітей. Режим доступу: <http://krsuzirya.edukit.dp.ua/portfoliopedagogiv>
33. Нестандартні прийоми розвитку мовлення. Режим доступу: <http://teremok32.cherkassydnz.com/?p=883>
34. Оліферчук Т. В. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Таврійський вісник освіти. 2011. №4. С. 83-88
35. Омельченко Л. В. Використання прийомів мнемотехніки у розвитку зв'язного мовлення. Логопед. 2018. 102-115 с.
36. Піроженко Т. О. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». Н. В. Гавриш, Т. О. Піроженко, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук, О. С. Рогозянський. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 104 с.
37. Полянська Т. Б. Мнемотехніка у навчанні розповіді дітей дошкільного віку. СПб., 2019. 145с.
38. Полянська Т. Б. Використання методу мнемотехніки в навчанні розповіданню дітей дошкільного віку: Навчально-методичний посібник. СПб.: Видавництво « Дитинство –прес», 2018. 64 с.
39. Психолого-педагогічні дослідження формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Режим доступу: <http://www.pedahohikam.net/nervs-624-1.html>
40. Розвиток мовлення дошкільників за допомогою мнемотехніки. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-movlenna-doskilnikiv-zadopomogou-mnemotehniki-184405.html>
41. Роль мовленнєвого розвитку у формуванні дошкільної зрілості дитини. Режим доступу: <http://hmlnyk5.dytsadok.org.ua/fahivci-radyat>
42. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии - СПб: Издательство «Питер», 2000. 712 с.
43. Сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення у дітей. Режим доступу: <http://sadi-marinka.in.ua/>

44. Тищенко В. В, Рібцун Ю. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років. Поради батькам. Київ : Літера ЛТД, 2006. – 128с.
45. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. Москва: Просвітництво, 1985. Т.10. 510 с.
46. Чепурний Г. А., Палійчук Ю. В. Асоціативний зв'язок, цифри та творче мислення, Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2006. 80 с.
47. Чепурний Г. Мнемотехніка: технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти. Тернопіль. Мандрівець, 2015. 189 с.
48. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Протокол спостереження

Протокол спостереження за зв'язним мовленням дитини під час нестимульованого мовлення.

Дошкільний навчальний заклад _____

Місто/село _____ район _____

область _____

Дата обстеження _____

Прізвище та ім'я дитини _____

Вік _____ роки(ів) _____ міс. _____ днів _____

Вид діяльності дитини під час обстеження зв'язного мовлення дорослим (гра або будь-яка продуктивна діяльність, описати ситуацію, в якій проводиться реєстрація зв'язного мовлення) _____

_____

_____

_____

Початок спостереження (вказати час, хв.) _____ год. _____ хв.

Час закінчення спостереження _____ год. _____ хв.

Запис нестимульованого зв'язного мовлення дитини _____

_____

_____

Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку _____

_____

Підпис експериментатора, який проводив спостереження _____

Додаток Б**Ледача подушка**

Маленькій Яринці потрібно рано вставати, щоб піти до садочку, але вона не хоче, о, як не хоче! Увечері Яринка питає діда:

- Діду, чому я не хочу вставати вранці? Навчи мене, дідусь, так, щоб я хотіла встати і йти до садка.

- Це ледача подушка, - сказав Дід.

- А що можна зробити, щоб вона не лінувалася?

- Я знаю секрет, - прошепотів дідусь. - Ось коли не хочеться вставати, візьми подушку, винеси її на двір, добре бий кулаками – тоді подушка і не буде лінива.

- Дійсно? Ярина зраділа. - Я зроблю це завтра.

Ще дуже рано, і потрібно йти до садочка. Яринка не хоче вставати, але їй треба нарешті провчити подушку і вибити з неї лінь.

Яринка швидко підскочила, одягнулася, взяла подушку, винесла на подвір'я, поклала на лавку - і кулаками, кулаками. Вона повернулася до будинку, поклала подушку на ліжко - і вмилась. А дід крізь вуса посміхається.

Додаток В

Дидактичні ігри та вправи, спрямовані на вивчення сформованості граматично правильного мовлення дошкільників

Завдання: з'ясувати здатність дитини розрізняти граматичні форми однини й множини іменників.

Перед дитиною розкладають картинки. На одних зображені одиничні предмети, на інших – ті самі предмети у кількості від двох і більше. Спочатку добирають картинки із зображенням предметів, назва яких у множині має наголос наприкінці слова. Наприклад: *гриб – гриби, стіл – столи,, слон – слони, олівець – олівці, кіт – коти.*

Потім картки із зображенням предметів з ненаголошеним закінченням у множині: *собака – собаки, лопата – лопати, кішка – кішки, корова – корови.*

Експериментатор пропонує показати, де собаки, а де собака; де гриб, а де гриби тощо.

Гра «Назви велике»

Мета: з'ясувати особливості вживання та розуміння дітьми іменників із суфіксом згрубілості *-иц*, здатність до рефлексії під час самостійного творення слів за допомогою цього суфікса.

Матеріал: перша серія малюнків: маленький і великий слон; друга серія малюнків: маленький і великий лев; третя серія малюнків: мавпа, вовк, тигр, ведмідь, верблюд.

Хід заняття: перша серія, вихователь: «У місті, де живуть Максимко і Даринка, є великий зоопарк. Як же люблять наші малята ходити до нього! Проте, на жаль, це відбувається не дуже часто, адже татусь і матуся працюють зранку до вечора, а зоопарк розміщений так далеко, що їхати туди потрібно тролейбусом, тому самостійно діти піти туди не можуть.

І ось одного вихідного дня тато запропонував Максимкові й Даринці поїхати до зоопарку. Уявіть собі радість братика й сестрички!

Як же цікаво в зоопарку! Он слони: дбайливий тато-слон, біля нього - маленьке вухате слоненятко. Як ти гадаєш, як ще можна назвати великого слона? (Прогнозована відповідь: слонище). У слоненятка хоботочок, а в тата-слона... (Прогнозована відповідь: хоботище). У слоненятка вуха ще не дуже великі, а в тата-слона не великі вуха, а ... (Прогнозована відповідь: вушища). Слоненя ще дуже маленьке, тому й ніжки в нього маленькі, а в тата-слона — не просто великі ноги, а справжні... (Прогнозована відповідь: ножища).

Завдання: з'ясувати особливості вживання дітьми дієслів в умовному і наказовому способі дії; перевірити вміння створювати слова за допомогою суфіксів.

1. Що зробив зайчик, якби зустрів вовка (лисицю)? (втік би, сховався б, злякався). Відповідь дитини: правильно називає слово в умовному способі дії; добирає два слова; називає тільки одне слово.

2. Скажи зайчику, щоб він пострибав, сховався, затанцював. Відповідь дитини: правильно називає слова в наказовому способі дії; добирає два слова; називає одне слово.

3. Скажи, як називають дитинча зайчика? (зайченя), дитинчат? (зайченята), у зайця багато... (зайченят).

Аналогічні запитання пропонуються і щодо інших тварин. У лисиці.. , у вовка.., у ведмедя.., у їжака...

Відповідь дитини: називає всіх дитинчат у правильній граматичній формі; називає правильно тільки одну граматичну форму; не виконує завдання.

4. Назви дитинчат собаки, корови, коня, вівці (собака – цуценя, цуценята, багато цуценят; корова – теля, телята, багато телят; кінь – лоша, лошата, багато лошат; вівця – ягня, ягнята, багато ягнят). Відповідь дитини: дитина називає всі слова правильно; називає два–три слова; називає одне слово.

5. Де живуть звірі? (у лісі). Які слова можна утворити зі словом *ліс*? (лісний, лісок, лісище, лісовик, лісовичок, лісочок). Відповідь дитини: називає більше двох слів; називає два слова; повторює задане слово.

З метою вивчення вміння дитини будувати речення, нами були підібрані сюжетні картинки. Розповідь за такими картинками дає змогу простежити побудову речень. Картинки слід добирати так, щоб дитина могла скласти речення різної складності, наприклад, з *двох слів*: Хлопчик читає; Дівчинка поливає; Бабуся плете; з *трьох слів*: Дівчинка тримає ромашку; *багатослівні*: Дівчинка прибирає свої іграшки; *складні речення*: Дівчинка подає кубики хлопчику, а хлопчик складає їх у машину; Дівчинка дивиться, як хлопчик малює; *речення з прийменниками*: Дівчинка сидить на стільці, а хлопчик стоїть біля неї; Хліб лежить на столі, а яблука в тарілці.

Анкета для вихователів

Шановні колеги!

Ви приймаєте участь в експериментальному дослідженні, мета якого вивчити розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Просимо вас відповісти на запитання запропонованої анкети. Ваші об'єктивні відповіді допоможуть нам вивчити вплив педагогів на розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників.

Анкета анонімна, отримані результати будуть використані в узагальненому вигляді.

Прочитайте уважно питання, позначте кружечками варіант, що найкраще відповідає вашій позиції або напишіть свій варіант відповіді.

1. Яке з поданих нижче визначень, на Вашу думку, є точнішим? «Мнемотехніка» – це... (можливо декілька варіантів відповіді):

- а). процес засвоєння нової інформації за допомогою спеціальних методів і прийомів;
- б). природній принцип упорядкування інформації;
- в). техніка, що складається з питань та відповідей;
- г). сукупність спеціальних прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування, збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій.

2. Як регулярно Ви проводите роботу з розвитку зв'язного мовлення дошкільників?

- а) щоденно;
- б) щотижня;
- в) іноді проводжу;
- г) не проводжу.

3. Чи використовуєте Ви мнемоніку як засіб розвитку зв'язного мовлення?

- а). так, завжди використовую;
- б). так, іноді використовую;
- в). ніколи не використовую.

4. Чи маєте Ви необхідну методичну базу для розвитку зв'язного мовлення дітей за допомогою мнемотехніки?

- а). Так, маю;
- б). Маю, але в не достатній кількості;
- в). Ні, не маю.

5. Які методи та прийоми навчання зв'язного мовлення Ви вважаєте найбільш ефективними? _____

6. У яких видах діяльності Ви частіше проводите роботу з навчання зв'язного мовлення? _____

---

7. У чому Ви вбачаєте складність використання мнемотехніки в роботі з старшими дошкільниками? (можливо декілька варіантів відповіді):

- а). діти не вміють користуватись мнемотаблицями;
- б). діти не можуть сформулювати речення за допомогою мнемодоріжки;
- в). діти не виявляють зацікавленості до пропонованих мнемотаблиць;
- г). низький рівень мовленнєвої культури дітей цього віку;
- д). низький рівень мовленнєвого розвитку дітей;
- е). недостатня методична підготовленість педагогів;
- ж). взагалі не вбачаю складності.

8. Чи відповідає, на Вашу думку, зміст методичних посібників програмовим завданням з розвитку мовлення?

- а). відповідає в повному обсязі;
- б). не завжди відповідає;
- в). не відповідає.

9. Чи впливає позиція вихователя (поведінка) на розвиток зв'язного мовлення дітей? Якщо так, то яким чином? _____

---

10. Що на Вашу думку потрібно педагогам для покращення навчання дітей з розвитку зв'язного мовлення? _____

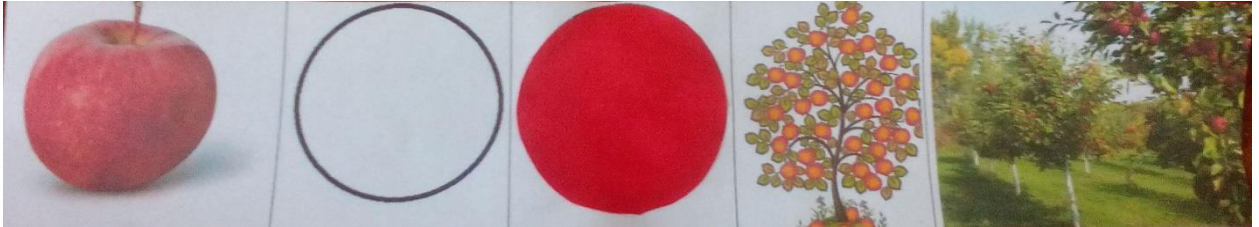
Дуже вдячні Вам за участь у дослідженні!

Додаток Д

Складання описової розповіді «Фрукти. Яблуко»

Мета: вчити якісні ознаки яблука, формувати вміння описувати яблуко, використовуючи мнемодоріжку.

Мнемодоріжка «Фрукти. Яблуко»

- Що це? (яблуко);
- На яку геометричну фігуру схоже? (коло);
- Якого кольору? (червоне);
- На чому росте? (дерево);
- Де росте? (в саду).

Складання описової розповіді «Свійські тварини. Курка»

Мета: вчити назву свійської тварини курки, її зовнішній вигляд, назву її дитинчат, формувати вміння складати розповідь про курку, використовуючи мнемодоріжку.

Мнемодоріжка «Свійські тварини. Курка»

- Хто це? (курка, це свійський птах);
- Чим вкрито тіло? (пір'ям);
- Чим харчується? (зерном);
- Який продукт харчування дає людям? (яйце);
- Як називають дитинчат курки? (курчата);
  - Де живе? (курка - це свійська тварина, живе поряд з людьми, на свійському подвір'ї).

Відгадування загадок з використанням мнемотаблиць

(Білочка)

 <p>Є горішки</p>	 <p>і грибочки</p>	 <p>у дуплі на мотузочку</p>	 <p>Плигаю по гілочкам,</p>	 <p>я – руденька</p>
--	---	---	---	---

(Зайчик)

 <p>Хвіст куценький,</p>	 <p>довгі вуха,</p>	 <p>має в шафі два кожухи</p>	 <p>Влітку одягає сірий,</p>	 <p>ну а взимку — теплий білий</p>
---	--	--	--	---

(Швачка)

 <p>Хто одягу шиє всім:</p>	 <p>І дорослим, і малим,</p>	 <p>Дружить з голкою</p>	 <p>й тканиною,</p>	 <p>Строчить швейною машиною.</p>
--	---	---	--	--

Гра «До скажи слово»

Мета: Вчити дітей додавати слова у віршах, аналізувати; розвивати мовлення, використовуючи мнемоквадрати.

Хід гри: Вихователь зачитує віршовані речення, зупиняється на останньому слові в рядку, діти дивляться на картинку, зображену в мнемоквадрати та називають слово в риму.

Тихо, тихо, як у сні падає на землю ... (Сніг)

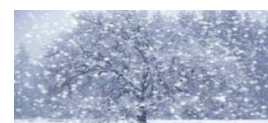
З неба падають пухинки – сріблясті ... (Сніжинки)

Всі міста та села замітає пухнастий ... (Сніжок)

Ось розвага для малят – все сильніше ... (Снігопад)

Всі біжать навипередки, всі хочуть грати у ... (Сніжки)

Наче в білий пуховик нарядився ... (Сніговик)

Поряд сніжна фігурка – це дівчинка – ... (Снігурка)

На деревах угорі – червоніють ... (Снігурі)

Пухнастою ковдрою, як у сні, землю накрив білий... (Сніг)

